

Riksantikvaren

Atlungstad Brenneri i Stange kommune

Dokumentasjon og beskrivelse, del 2 - interiør

Vedlegg til fredning etter kulturminneloven §§ 15 og 19 jf. § 22
Askeladden ID: 146787- (7-15 og 18-20)

Utarbeidet av Cathrine Arnesen, foto av Anke Loska (om ikke annet er nevnt), Riksantikvaren, 2018
Delvis basert på en interiørregistrering av Svein Arne Rudi, Hedmark fylkeskommune.

Innhold

1	Atlungstad Brenneri	3	4.6.3	Destillasjonsrommet	43
2	Avgrensning av fredningen.....	4	4.6.4	Fyrhus.....	47
3	Beskrivelse av anlegget	5	4.7	Renseanlegg fra 1975 - eksteriør	52
4	Fabrikkbygningen	5	4.8	Renseanlegg fra 1975 - interiør.....	53
4.1	Potetmottak og tippesjakt - eksteriør	7	4.9	Spritlager - eksteriør.....	54
4.2	Potetmottak og tippesjakt – interiør.....	10	4.10	Spritlager - interiør.....	55
4.2.1	Veierom	10	4.11	Frørenseri, 1880 og 1954 - eksteriør.....	59
4.2.2	Mottakskontoret	12	4.12	Frørenseri, 1880 og 1954 – interiør	62
4.2.3	Maltlager	13	4.12.1	Første etasje.....	62
4.2.4	Potetkjeller	14	4.12.2	Andre etasje	64
4.3	Kontor, administrasjon, 1855 – eksteriør.....	18	4.12.3	Tredje etasje.....	66
4.4	Kontor, administrasjon, 1855 - interiør.....	19	5	Kalksilo - eksteriør	67
4.4.1	Første etasje	19	5.1	Kalksilo - interiør	68
4.4.2	Verksted.....	21	6	Disponentbolig, 1895	69
4.4.3	Fyr- og fuselrom	22	7	Brennerimesterbolig	72
4.4.4	Andre etasje	23	8	Disponentboligens og Brennerimesterboligens hage	75
4.4.5	Tredje etasje	29	9	Garasje fra 1960-tallet	78
4.5	Brenneri, 1855 og videre endringer - eksteriør.....	32	10	Oljetanken.....	80
4.6	Brenneri, 1855 og videre endringer – interiør	34	11	Historie.....	81
4.6.1	Formeskerom	34	11.1	Landbruk, brenning og politikk	81
4.6.2	Karhus.....	41	11.2	Brenneriet på Atlungstad	82
			12	Litteratur	86

Foto på forside: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

1 Atlungstad Brenneri

Atlungstad Brenneri er lokalisert på østsiden av Mjøsa i Stange kommune, Hedmark fylke. Anlegget ligger ved utløpet av Fjtrebekken som var premissgivende for plasseringen av fabrikken. Rent vann var viktig for flere av brenneriets produksjonstrinn. I tillegg var nærheten til Mjøsa vesentlig for varetransport – som på grunn av dårlige veier hovedsakelig foregikk til vanns.

Atlungstad Brenneri 1895. Foto: *Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.*

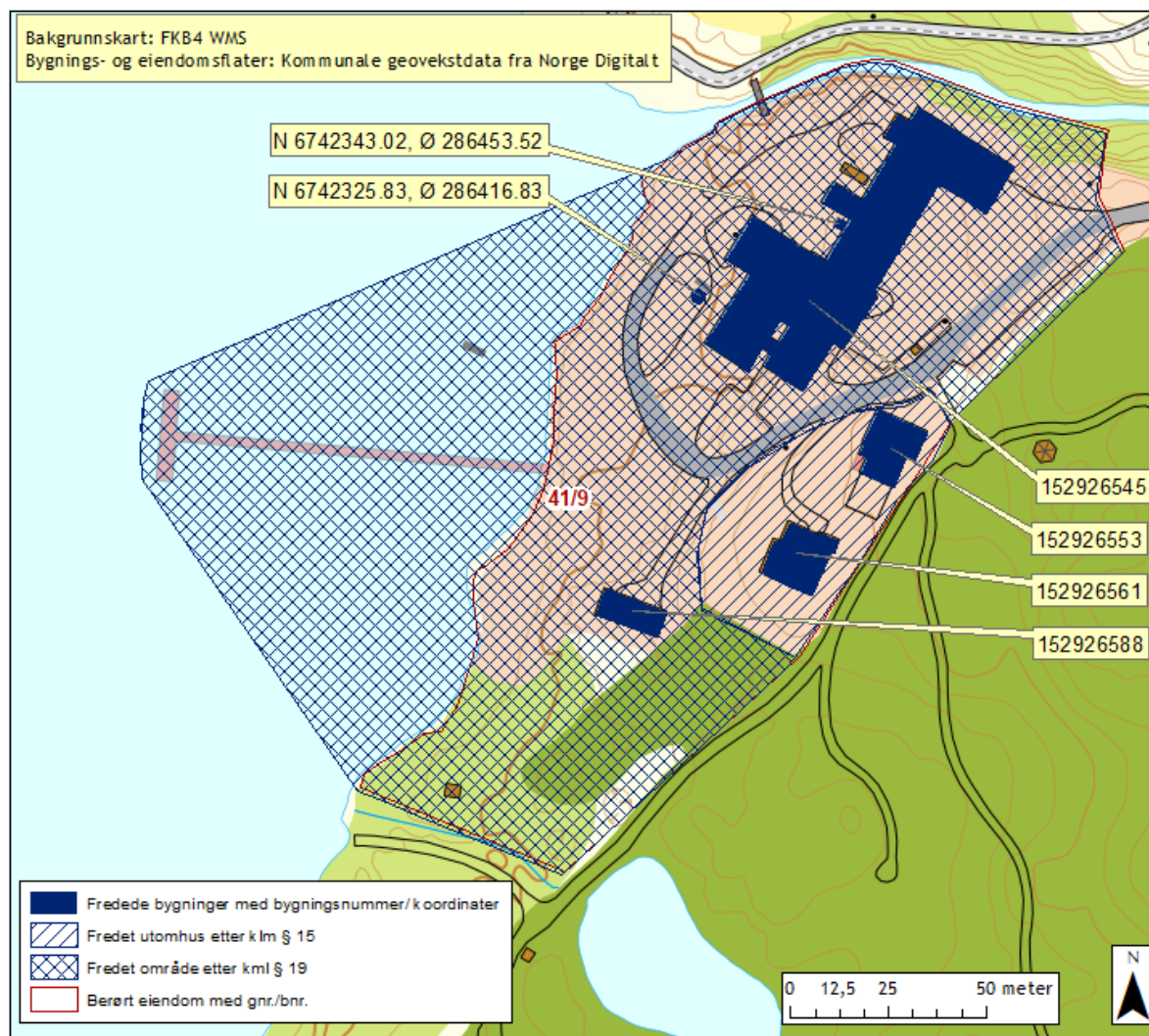
Atlungstad Brenneri ble etablert i 1855 og var i ordinær drift frem til 2000, og som reservebrenneri til 2008. Mellom 2008 og 2011 var det ingen spritproduksjon på anlegget. Fra 2011 har anlegget vært i drift igjen, men da primært som et formidlings- og opplevelsessenter, et «vern gjennom bruk». Da anlegget var i ordinær drift gjennomgikk det en rekke materielle endringer og hadde flere eiere.

Det fredete anlegget er et konsentrert bygningsmiljø med fabrikkbygning, støttefunksjoner og tilstøtende funksjonærboliger. Fredningen omfatter elementer som strekker seg tidsmessig fra oppstart av Atlungstad Brenneri i 1855 til nedleggelsen i 2008.

Atlungstad Brenneri 1965. Foto: *Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens fotoarkiv.*

2 Avgrensning av fredningen

Fredningskart

for

Atlungstad

Brenneri,

utarbeidet

av

Riksantikvaren.

3 Beskrivelse av anlegget

Fredningen av Atlungstad Brenneri består av sju objekter. Det er: Fabrikbygningen, Kalksiloen, Disponentboligen, Brennerimesterboligen, Disponentboligens og Brennerimesterboligens hage, Garasjen og Oljetanken. Disse er markert på fredningskartet over. Fabrikbygningen og Kalksiloen har både eksteriør- og interiørfredning.

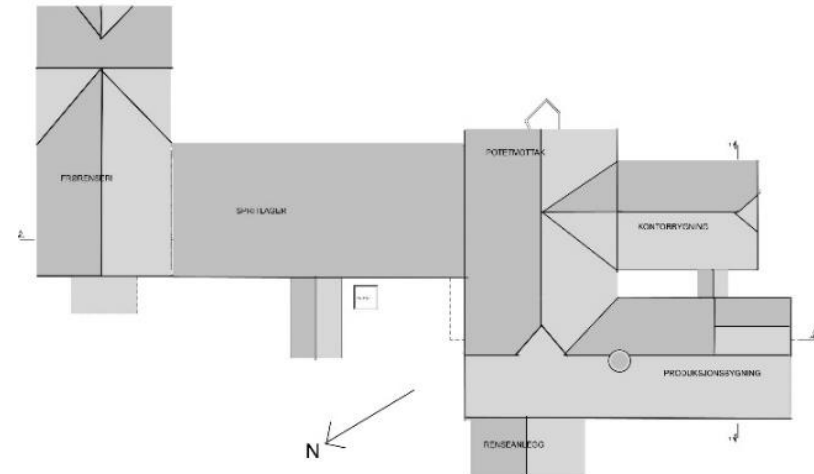

Atlungstad Brenneri, sett fra venstre: Brenneri, Kontorbygg, Brennerimesterboligen og Disponentboligen, sett fra sørvest.

Tekniske og industrielle kulturminner skiller seg fra mer vanlige bygningsfredninger ved at fast inventar kan være svært omfattende,

unikt og nært knyttet til formålet med fredningen. Derfor listes deler av det faste inventaret opp i dette dokumentasjonsvedlegget. Listen er ikke uttømmende. Ordinært fast inventar listes i hovedsak ikke som for eksempel ovner, kjøkkeninnredning, vasker, el-anlegg, plassbygde skap, hyller, benker og annet. Større løst inventar listes også opp i dette dokumentasjonsvedlegget.

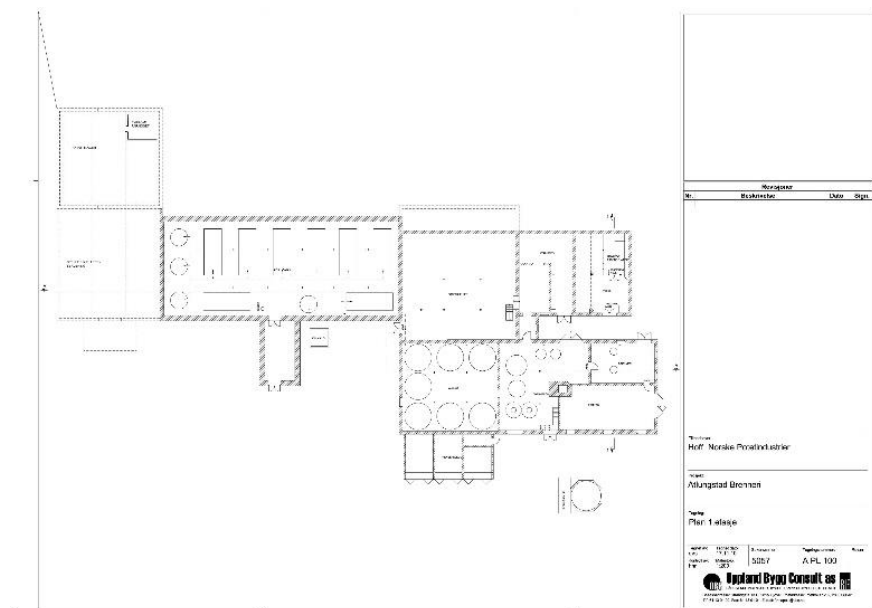
4 Fabrikbygningen

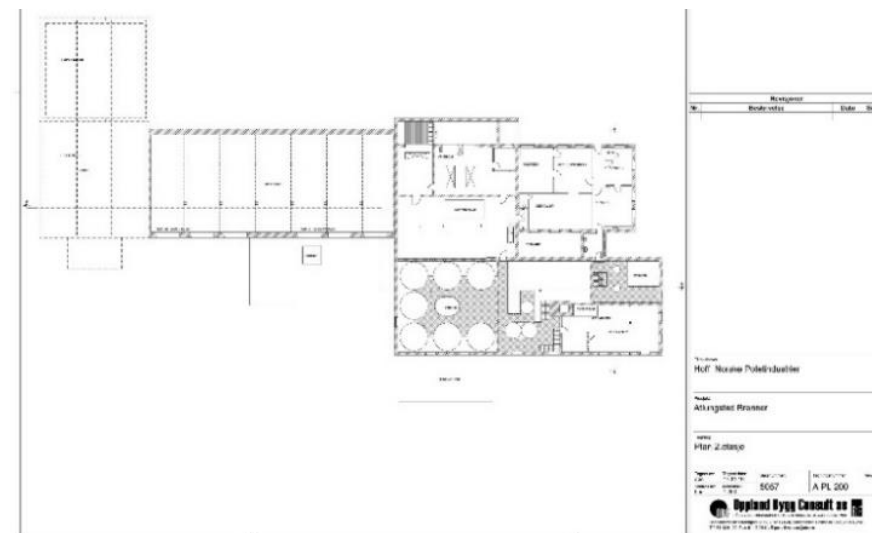
Tegningen viser takplan over fabrikkbygningens bygningsdeler og med noterte produksjonstrinn/funksjoner. Fabrikbygningen har bygningsnummer 152926545.

Fabrikbygningen består av fem større bygningsdeler og ett renseanlegg. Bygningsdelene er bygget i flere perioder og har ulike funksjoner. Hver av disse delene har sin unike Askeladden ID. Disse vil videre presenteres enkeltvis, først eksteriøret og deretter

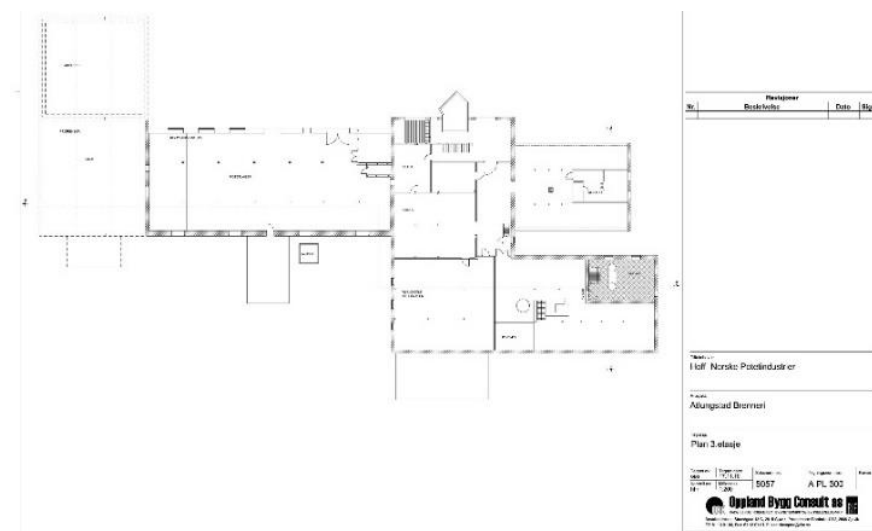
interiøret. Fabrikkbygningen i sin helhet har tre hovedplan. De er som følger:

Plantegning, 1 et. av fabrikkbygningen.

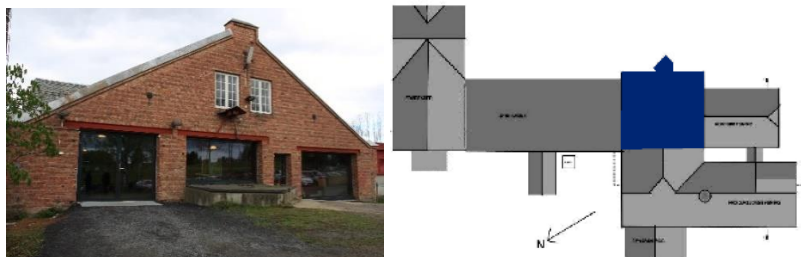
Plantegning, 2 et. av fabrikkbygningen.

Plantegning, 3 et. av fabrikkbygningen.

4.1 Potetmottak og tippesjakt - eksteriør

Askeladden ID: 146787-13

Potetmottak, gnr/bnr 41/9, bygningsnr. 152926545. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren, 2015

Potetene kommer inn i potetmottaket og klargjøres der til videre foredling.

Potetmottaket er fra 1855, og er bygget i teglstein. Terrenget er opparbeidet med grusdekke utenfor byggets fasade mot øst. Mot nord ligger bygningen vegg i vegg med Spritlagerbygningen, og mot sør ligger den vegg i vegg med Kontorbygningen. I tillegg vises et par meter av byggets fasade i lysgården mellom Kontorbygget og Brennerbygningen. Ytterveggen for kjelleretasjen er hvitmalt puss. Mot vest ligger potetmottaket vegg i vegg med brennerbygningen.

Fasade mot øst har to to-rams enkle vinduer med åtte ruter i hver ramme, karm og ramme i tre med murt smyg integrert i fasade, pusset sålebank, utmurt h-bjelke i overdekning. Videre har bygget to store åpninger mot svalgang. Disse fikk innsatt vinduer i 2014 og har kraftige ståldragere i overkant, det er montert to aluminiumsrammer med isolerglass. Fasade sør, i lysgården, er det ett smijernsvindu, montert inn i murt smyg med hvelvet overdekning. I 2018 ble det satt inn et takvindu på loftet, et to-rams

med fire ruter. Fasaden har to aluminiumsdører med isolerglass, den ene to-fløyet. De er produsert i 2014. Før dørene og vinduene ble installert, var det en åpen «svalgang» her, inn mot en «indre» fasade.

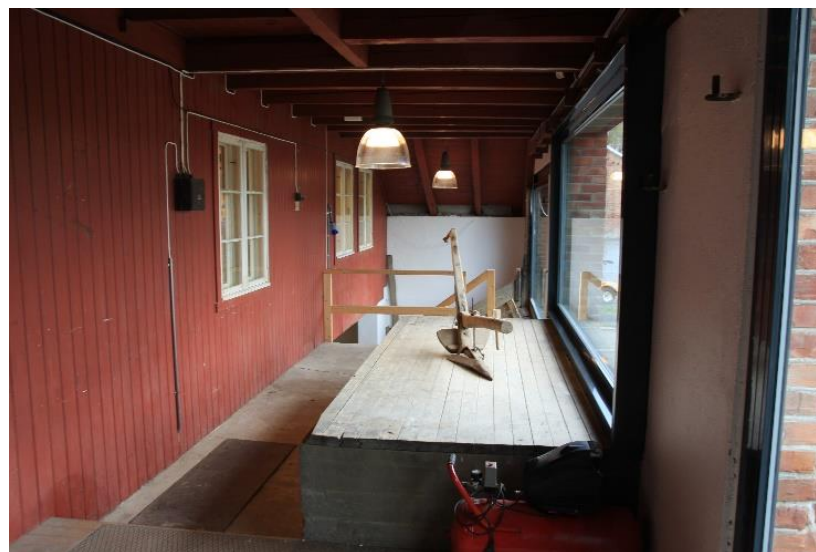

Foto viser innebygd svalgang med gammel fasade mot øst i byggets andre etasje, lengst bak i rommet vises spor etter sjakta for poteter til ensilering. Foto: Ulf Gustafsson 2015

Taket er tekket med lappskifer. Det ble utbedret og istandsatt i 2017. Takrenner og nedløp i sink og stål. Bygget har to luftepiper i tre, avsluttet åpent under tak, begge med sperring for fugl. En pipe i tegl, ca.1,5 m høy, plassert på nordre takflate. Denne fungerer som luftepipe for mekanisk ventilasjonsanlegg for tapperiet, wc og anretningskjøkken.

Omtrent midt på gavlsveggen mot øst er det en tippesjakt for poteter støpt i betong og med heisbart lokk. Lokket løftes ved hjelp av en vinsj. Lokket er av tre og tekkes med takpapp.

Foto viser vinsj som løfter lokket til tippesjakta ved østre gavlsvegg. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015

Gjennom tippesjakta blir poteten levert inn i produksjonslokalene. Leveringsplattformen består av tre mottak. Porten lengst til venstre benyttes til mottak av reststivelse etter Maarud sin produksjon av potetgull. Lemmen i midten leder til hovedmottaket av potetråstoffet inn i fabrikk. Mottaket lengst til høyre leder til ensileringslinjen. Denne linjen er lagt ned.

Lokk til tippesjakt står åpen. Til høyre for lemman lå den gamle sjakta for poteter til ensilering. Denne er ikke i bruk ved fredningstidspunktet.

Å ensilere vil si å forvelle poteten. Produktet gikk til dyrefôr, spesielt til gris. Tidligere hang det to potetkokere på utsiden av vegg utenfor gjærrommet på nordveggen. Hver av disse kokerne rommet ca. 4000 liter. Disse er nå fjernet. Tidligere ble mottaket av poteter målt på volum og ikke på vekt. Det mest effektive var å beregne leveringen ut fra små stuttkjerrelass i volum. Bonden betalte for koking ut fra hektoliter (en hektoliter er 100 liter). Bonden kjøpte denne tjenesten av brenneriet. Ferdig ensilert potet tok bonden med seg hjem hvor han pakket lasset inn i en lufttett innpakning.

Tippesjakt i vegg mot øst for poteter til ensilering. Foto er fra før ombyggingen i 2014. Se før øvrig foto over av svalgang. Foto: Svein Arne Rudi, HFK

Potetsjakta er formet som en trakt. Poteten blir ført i denne rett inn til potetmottaket i etasjen under. I bunnen av sjakta er det en metalltrakt. Denne er utstyrt med en vibreringsfunksjon for å hindre poteten i å sette seg fast. Denne settes i gang manuelt ved behov. Dagens trailere krever et større plassbehov enn traktorer og mindre kjøretøy gjorde tidligere. Sjakta ble ombygd i 1990, slik at den ble skrådd 30 grader, for å lette rygginga for bilene.

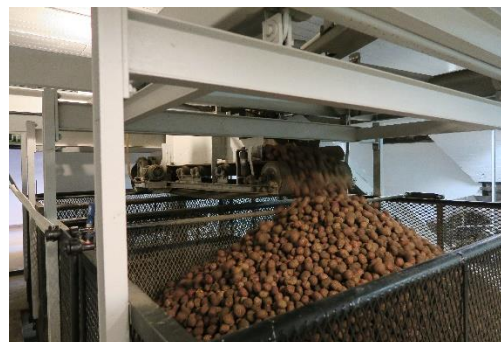
Poteter tippes i tippesjakt.

Sørlig fasade av potetmottaket, den såkalte lysgården, med smijernsvindu. Bygg til høyre er Kontorbygget og til venstre Brenneriet.

4.2 Potetmottak og tippesjakt - interiør

4.2.1 Veierom

Tv. poteter renner ned i vektkurvene. Th. plan med skravering av veierommet i andre etasje.

Fast inventar

- Trommel
- Samlebånd for poteter til vektkurvene
- To vektkurver
- Vekta med kort der den avleste vekta stemples inn
- Samlebånd for transport av jord ut, også eksteriør

Større løst inventar

- Potetvasker for måling av stivelsesinnhold
- Vekt for måling av stivelsesinnhold

Potetmottaket ligger i bygningens andre etasje og er starten på produksjonslinjen innomhus. I dette rommet blir leveransen veid. Bonden får betalt ut fra vekt og stivelsesinnholdet i poteten som blir beregnet her.

Tv. potetene kommer inn i et hull i veggen og tromles. Th. potetene transporteres videre på et samleband til vektkurvene.

Poteten kommer inn i mottaket gjennom en åpning i veggen fra tippesjakten og rett gjennom en roterende trommel. Trommelen har som oppgave å frigjøre mest mulig jord fra poteten før den sendes videre til vasking i vann. Potene fortsetter på produksjonslinja mens jord blir ført ut av huset på et transportbånd. Ristene på den roterende trommelen står så tett at det stort sett bare er jord som skilles ut. Den utsilte jorda blir levert på det offentlige deponiet grunnet faren for spredning av potetsjukdommer.

Tv. jord transporteres ut på et samleband. Th. på utsiden av bygget blir jord ført med transportbånd opp i en ventende traktorhenger eller container (vegg mot sør i hjørne mot Kontorbyggets vegg mot øst). Foto: Svein Arne Rudi, HFK

Etter at poteten har passert den roterende trommelen blir den transportert via et transportbånd til vekten for veiing. Veiingen skjer ved hjelp av to hengende kurver som står i forbindelse med en vekt. Det ligger et horisontalt transportbånd på toppen mellom disse to kurvene. På den måten kan potetstrømmen styres mellom kurvene. Transportbåndets fart styres manuelt av en operatør. Kurvene rommer ca. 3000 kg potet.

Tv. to kurver for veiing og transportbånd opp til kurvene. Th. vekten med kort der den avleste vekta stemples inn. Foto, begge bildene: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015

Ved hjelp av en styringsentral i vekten, veies potetene og den avleste vekta stemples ned på et kort. Poteten slippes deretter ned i vaskeriet i kjelleren. På styringsentralen sitter det et håndtak som skifter veiingen fra den ene kurven og over til den andre kurven. På den måten kan transportbåndet kjøres tilnærmet kontinuerlig.

Måling av stivelse gjøres i hjørnet av produksjonsrommet mellom mottakskontoret og maltlagerrommet. Det er to trinn: I en grønn innretning blir poteten vasket fri for jord. Dette fordi stivelsesinnholdet beregnes ut fra egenvekt «ren potet». Vekt for måling av stivelse: I denne vekta blir stivelsesprosenten målt etter prinsippet i Archimedes' lov. Først veies fem kilo potet i luft. Deretter blir disse potetene tømte i en kurv nedsenket i vann, som

henger under i en kjetting. Når vekta balanserer, kan riktig mengde stivelse avleses på vektarmen med en desimals nøyaktighet.

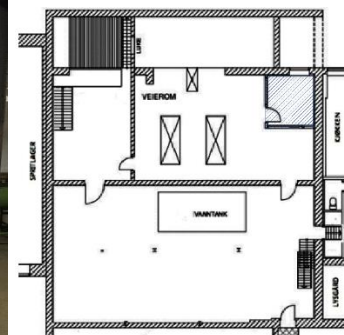

Først vaskes potetene (grønn), deretter måles stivelsesinnholdet (vekt med bøtte).

Tv. på veggen inn til maltlagerrommet er det montert styringsbrytere. Th. På veggen utenfor mottakskontoret er det også montert styringsbrytere.

4.2.2 Mottakskontoret

Tv. Mottakskontoret i potetmottakets sørøstre hjørne. Th. mottakskontoret markert på plan.

Større løst inventar

- To spesiallagde støveltrøker i stål til å feste over radiatoren

Det er tre vinduer i rommet. Ett vender ut mot øst, de to andre vender inn mot veierommet. I rommet er det to bord. Det ene benyttes stående til noteringer, dette inngår i fredningen. Det andre til diverse kontorformål. I dette rommet regnes det ut mengde ferdig levert potet. Samtale med leverandør blir også ført i dette rommet. Videre blir stivelsesinnhold, samt trekk for jord, stein og råte, påført veiekortet.

Over rommets radiator er det festet to støveltrøkere. De består av knekte blikkplater. Når disse platene ble bikket ned over radiatoren, ble varmen overført til platene og dermed til fottøyet.

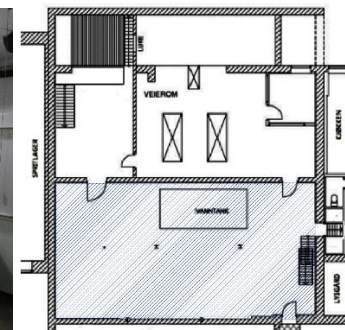
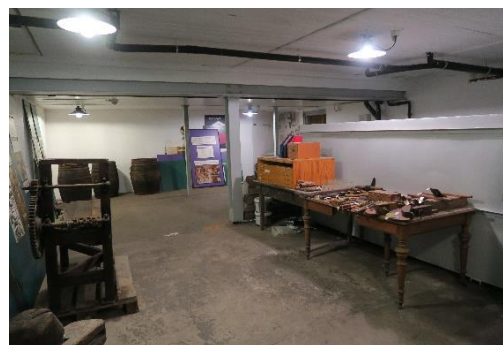

Tv. Mottakskontorets sørøstre hjørne. Foto: Ulf Gustafsson, 2015. Th., detalj av bord for stående noteringer. Fast inventar.

Radiator med støveltørker. Foto: Ole Volden-Sandersen, Atlungstad Brenneri, 2018.

4.2.3 Maltlager

Tv. maltlageret med vanntank. Th. maltlageret markert på plan.

Fast inventar

- Vanntank

Maltlageret ligger i andre etasje, vegg i vegg med Veierommet. Det var opprinnelig her sekker med malt ble lagret. Rommet har betonggulv og vegger, og yttervegg i pusset teglstein. Taket er malt faspanel i varierende bredde. Taket støttes opp med ståldragere på søyler. Rommet har fire dører. Den ene til Potetmottaket, den andre til Meskerommet, den tredje til Sanitærrommet og den siste inn til Ensileringsmottaket.

Den eneste produksjonsinnretningen i rommet er en stor vanntank. Dette er en buffertank i stål for kjølevann fra formeskekarene. Vannet, som da er temperert, kan brukes som tilskudd i vaskeprosessen, eller gå i overløp tilbake til Mjøsa. Målene på tanken er: 5 x 2,3 x 1,6 m.

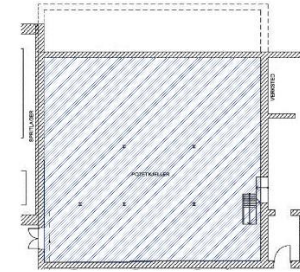
Vanntank i senter av foto og trapper i øvre høyre hjørne ved søndre vegg. Foto: Ulf Gustafsson, 2015

I rommet er det en trapp som fører opp til øvre brenneriinnngang. Under denne trappa går trappa ned til Potetkjelleren/Vaskeriet. Under oppussingen av Maltlageret ble det avdekket fire veggmalte motiver under malingsflaten. Ett av disse var i relativt god forfatning. Ett på søndre vegg (god stand), et fragment på vestre vegg og to på østre vegg. Motivene ble malt i forbindelse med 100 års-feiringen i 1955.

Bilder før og etter restaurering. De viser ei dranktønne og en viril okse. Fotoet før restaurering er tatt i 2015 av Ulf Gustafsson.

4.2.4 Potetkjeller

Tv. fra vektene i 2. et. slippes potetene ned i kjelleren for å vaskes. Th. plantegning over potetkjelleren.

Rommet har en adkomst via ei trapp fra maltrommet i andre etasje, og via en gang inn til Meskerrommet.

Adkomst til potetkjeller fra Maltrommet.

Fast inventar

- V-formede vannrenner for poteter
- Vanntilførselsystem til potetrennene
- Transportbånd for stein
- Propellvasker
- Motor med kraftutveksler
- Pumpekum med grønt rør der potetene pumpes videre i prosessen
- Vaskelinja for ensilering

Større løst inventar

- Seks potetstoppere til de v-formede vannrennene
- Trillebår for steinoppsamling

Poteten blir sluppet ned i vaskeriet gjennom bunnen i vektkurvene i mottaksrommet. Lagringskapasiteten i potetkjelleren er ca. 100 tonn potet som venter på å bli vasket.

To. v-formede vannrenner i potetkjelleren. Th. vanntilførselsystemet til hver av rennene.

Rommet har V-formede vannrenner som transporterer poteten videre i prosessen. Hver av rennene har sitt eget vanntilførselsystem via rør og kransystem på veggen i bakkant.

Vanntilførselsystemet.

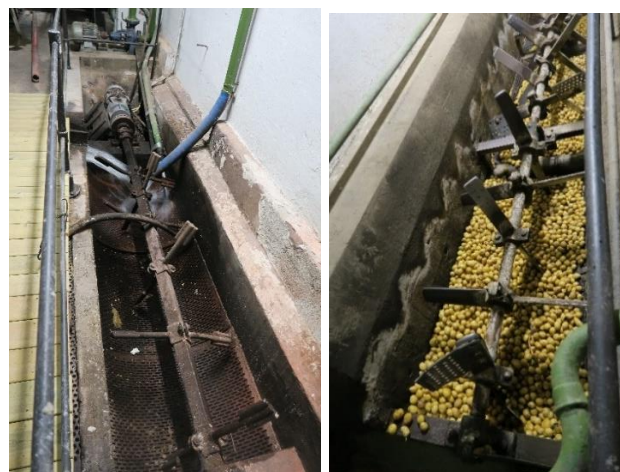
Vannet tilføres enten via vanntanken i Maltlageret eller fra returvann til sedimenteringsanlegget (se renseanlegg). Potetens oppdrift i vannet blir utnyttet i transporten. Det ligger to store dykkpumper i Mjøsa for tilførsel til vaskeprosess og kjøling. Retningen på potetflyten styres av stengsler som lett kan flyttes manuelt til ønsket sted.

Potetrenne med potetstopper (større løst inventar). Det finnes seks slike stoppere.

Inn mot potetvaskeren renner poteten over et hull som gir vann i motstrøm. Dette trykket er påført vannet for å gi poteten et løft når den renner forbi hullet. Steiner har så stor egenvekt at de her vil bli skilt ut fra potetene. Steinen faller ned på et transportbånd som fører steinen til ei trillebår (større løst inventar). Steinene trilles ut manuelt.

I vaskerilinen for spritproduksjon står det en sakte roterende «propellvasker». Når systemet er fylt med vann vil propellen vaske poteten og fløte den videre i systemet mot pumpekummen.

En utveksling overfører kraft fra motor til propellakslingen på vaskeren. Motoren overfører krefter til vaskeren via både reimer og tannhjul. Poenget med systemet: Det skjer en kraftig nedgiring av rotasjonshastigheten.

Detalj av brytere for å starte og stoppe potetvaskeren. Den svarte bryteren starter og stopper potetpumpa. Foto: Svein Arne Rudi, HFK

Grønt rør lengst bak i bildet er røret potetene pumpes videre i prosessen. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015

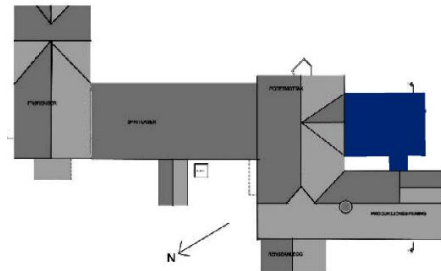
Lengst til venstre i vaskedelen sees røret som poteten pumpes til siloene over potetkokerne. Denne pumpe er en ejektorpumpe. Pumpe fungerer på den måten at den gir en vannstrøm som presser poteten framover.

Vaskelinja for ensilering. I denne delen ble poteten som skulle ensileres vasket. Denne linjen er avstengt da produksjonen på Atlungstad ble rettet inn kun mot spritproduksjon. Vaskelinjen står fortsatt intakt. Ensileringskokerne er demontert og fjernet.

4.3 Kontor, administrasjon, 1855 - eksteriør

Askeladden ID: 146787-14

Kontor- og administrasjonsbygg, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer: 152926545

Rommene i Kontorbygningen har først vært benyttet for destillasjon. Deretter som kontor, direksjon, pauserom og kjøkken. Ved fredningstidspunktet benyttes Kontorbygningen til kontorer, pauserom og møtelokale/musealt utstillingsrom samt verksted og lager i kjeller.

Vegg til høyre er Kontorbyggets vestre vegg.

Kontorbygning består av en sokkeletasje (første etasje), en andre etasje og et innredet loft (tredje etasje). Sokkeletasjen ligger delvis inn i terrenget mot øst. Deler av dette terrenget anses å være oppfylt. For fasade mot sør, viser arkivfoto at påfyllingen er gjort etter 1968. Bygningen ligger som en frittliggende fløy lengst sør-øst på fabrikkbygningen, kun vegg i vegg med potetmottaket. Et lite gårdsrom skiller Kontorbygget fra Brenneribygget, men fra andre etasje i Kontorbygget er det anlagt et murt passasjebygg med vegger og tak over til ristdekket i Brenneriets andre etasje. I denne passasjen er det et fire-rams vindu. Mellom første etasje i Brenneribygningen og sokkeletasjen i Kontorbygget er det også murt en lukket forbindelse med vegger og pulttak, med gulv på grunnen. I passasjen er det et smijernsvindu. Kontorbygningen fremstår ellers med samme fremtoning som på slutten av 1800-tallet. Dette er dokumentert med de eldste arkivfotoene fra 1910 og 1895. Bygget har beholdt plassering av vinduer og dører fra den gang.

Kontorbygningen er en teglsteinsbygning i blokkforband med pølsefuger. Sperretakkonstruksjon med to innvendige bæringer, halvvalmtak. Bygget har ti fire-rams krysspostvinduer. Fasaden mot øst har to inngangsdører, den ene med glass. I sokkeletasjen er det to doble dører.

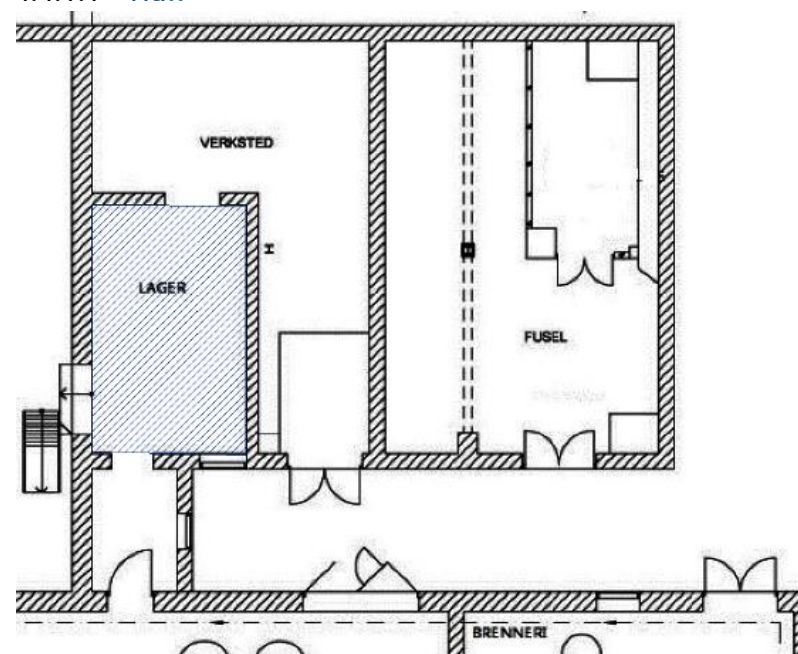
Takrenner og nedløp er i ALUsink, nye i 2011. Andre beslag på tak er også i ALUsink, nye i 2011. Taket har en sperretak-konstruksjon med valm mot sør, sperretak med stående takstoler og takstolsvill. Det er tekket med Alta lappskifer «8x14», tett undertak med sutaksplater, nye slisser og lekter i 2011 da taket ble lagt om. Bygget

har to teglsteinspiper med helsteins-løp og refuget med sementbruk, sokkel beslått med ALUsink-beslag.

4.4 Kontor, administrasjon, 1855 - interiør

4.4.1 Første etasje

4.4.1.1 Hall

Avmerket område er hall i Kontorbyggets første etasje.

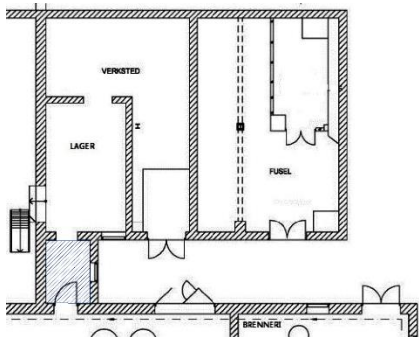

Hallen sett mot dør i vegg mot øst.

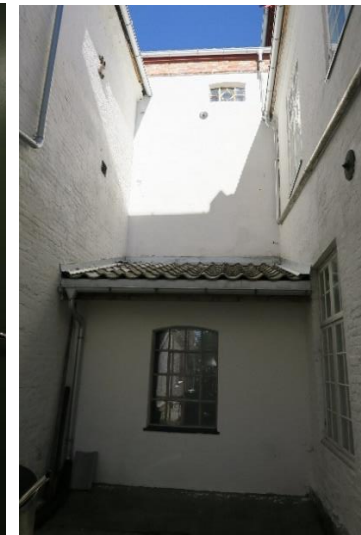

Gang sett mot lageret i øst. Foto: Svein Arne Rudi, HFK

4.4.1.2 Gang til meskerom

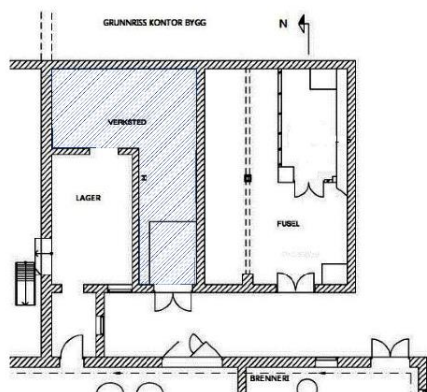

Avmerket område er gang til formeskerom i Kontorbyggets første etasje. Th. gang sett mot dør i vestvegg. Foto: Svein Arne Rudi, HFK

Tv. utsyn av gangens vindu i søndre vegg i gang. Th. gangens eksteriør – søndre vegg.

4.4.2 Verksted

Avmerket område er verkstedet i Kontorbyggets første etasje.

Større løst inventar

- Fire skap

Verksted sett mot dobbel dør i vestvegg, utgang til lysgården.

Verksted. Dør i vegg mot vest og nordre vegg med arbeidsbenk.

Større løst inventar, to skap, ved sørlig vegg.

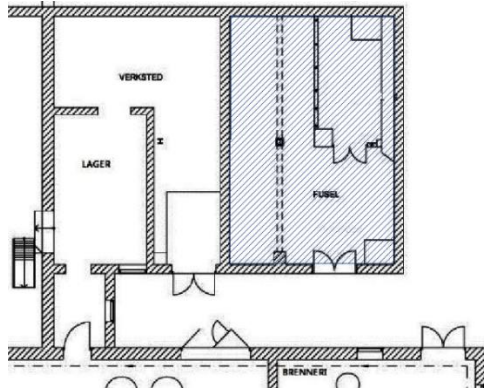

Større løst inventar. Tv. metallskap i nordøstre hjørne. Th. skap ved vestre vegg.

Fuselrom sett fra søndre vegg.

4.4.3 Fyr- og fuselrom

Avmerket område er fyr- og fuselrom i Kontorbyggets første etasje.

Større løst inventar

- Fuseltank

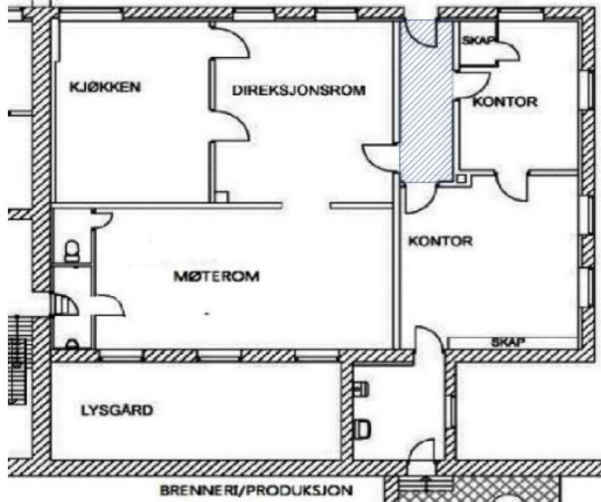
Fuselrom med gammel fuseltank, større løst inventar og benk ved vegg mot sør.

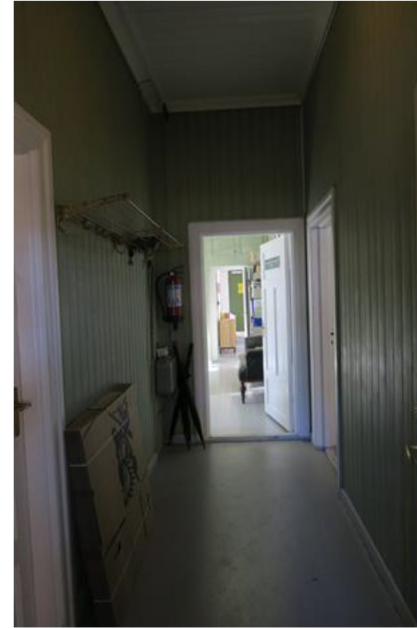
Tv. fuselrom sett mot den doble døra i vestre vegg. Th. Fyrrom sett fra døra i vestre vegg.

4.4.4 Andre etasje

4.4.4.1 Gang

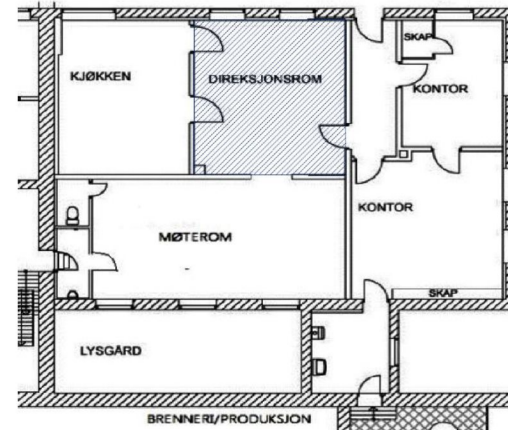

Avmerket område er gangen i Kontorbyggets andre etasje.

Gang sett mot vest.

4.4.4.2 Direksjonsrom

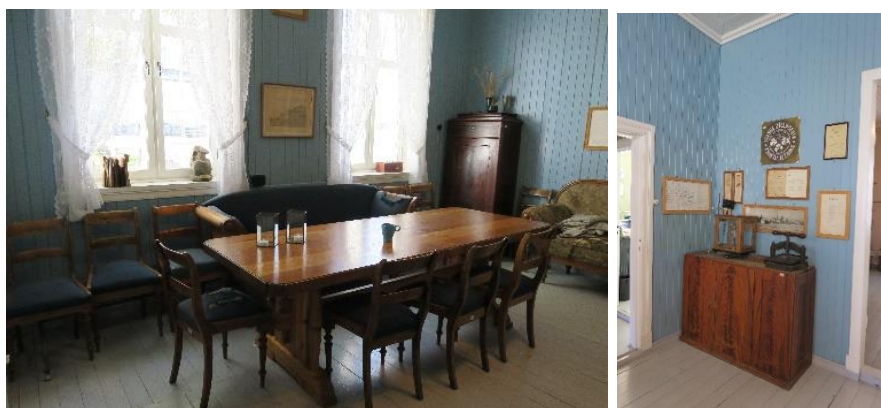
Avmerket område er direksjonsrommet i Kontorbyggets andre etasje.

Direksjonsrommet sett mot nordøstre hjørne.

Tv. Direksjonsrommet sett mot vestre vegg. Th. Sett mot nordvestre hjørne.

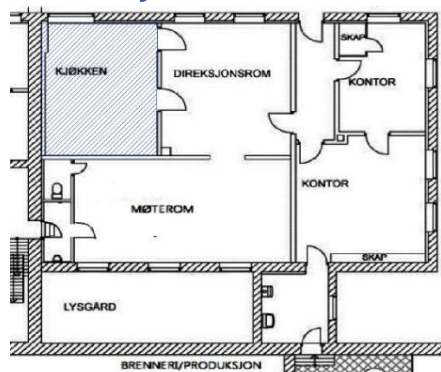

Tv. Direksjonsrommet sett mot sørøstre hjørne. Th. Sett mot sørvestre hjørne.

Direksjonsrommet sett mot sørøstre hjørne.

4.4.4.3 Kjøkken

Avmerket område er kjøkkenet i kontorbyggets andre etasje.

Større løst inventar

- Tre kolbelamper
- Komfyr
-

Kjøkken sett mot sørvestre hjørne. Større løst inventar, komfyr.

Kjøkken sett mot nordøstre hjørne.

Kjøkken sett mot nordøstre hjørne. Større løst inventar, kolbelampe. Det er tre av disse i rommet.

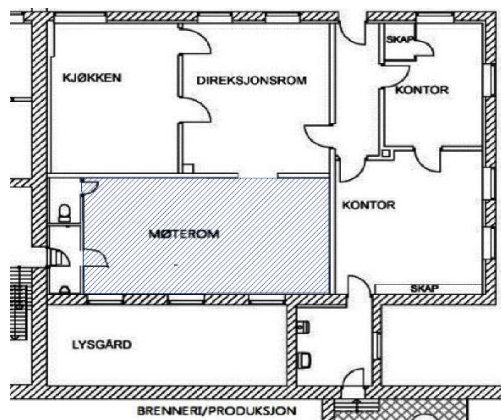

Kjøkken sett mot sørøst.

Møterommet sett mot nordvestre hjørne.

4.4.4.4 Møterom

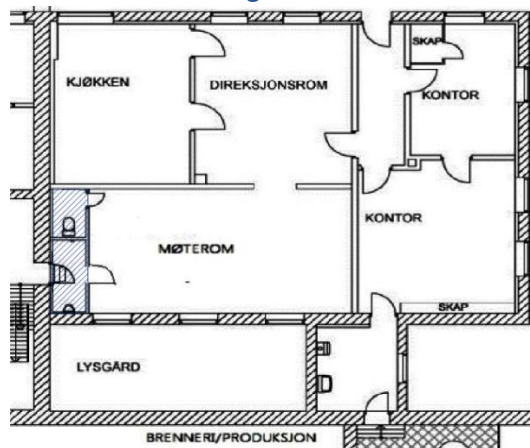

Avmerket område er møterommet i kontorbyggets andre etasje.

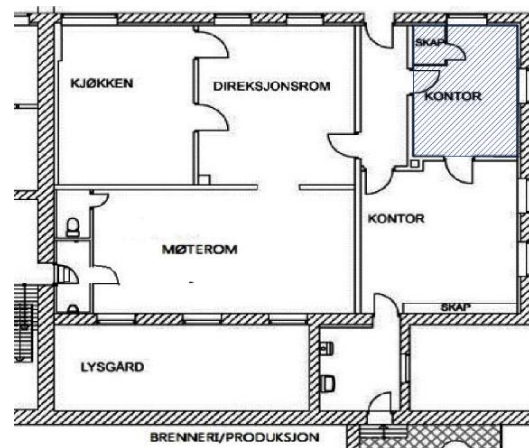
Møterommet sett mot sørvestre hjørne.

4.4.4.5 Toalett og korridor

Avmerket område er toalettet i kontorbyggets andre etasje.

4.4.4.6 Kontor 1

Avmerket område er kontor 1 i Kontorbyggets andre etasje.

Tv. Toalettet sett mot nordvestre hjørne. Th. korridor inn til Maltlageret. Korridoren til Maltlageret var tidligere et urinal.

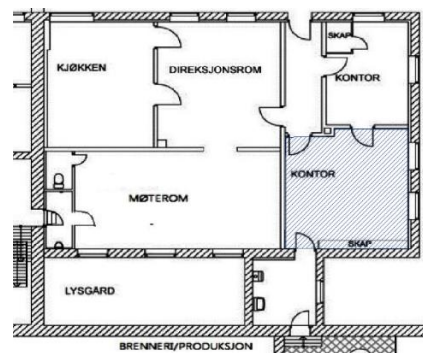

Kontor 1 sett mot vindu i østveggen.

To. Kontor 1 sett mot sørøstre hjørne. Safen er fast inventar. Th. sett mot sørvestre hjørne.

4.4.4.7 Kontor 2

Avmerket område er kontor 2 i kontorbyggets andre etasje.

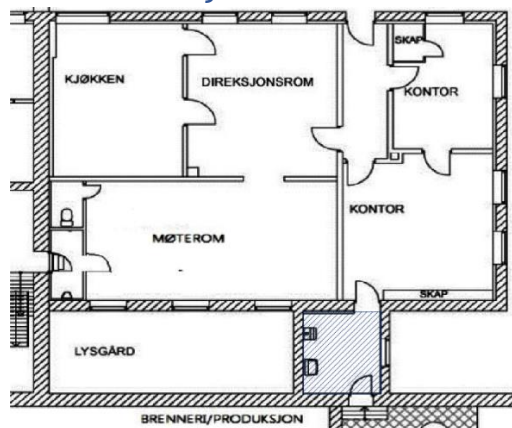

Kontor 2 sett mot sørvestre hjørne. Rommet har plassbygde skap.

Kontor 2 sett mot sørøstre hjørne.

4.4.4.8 Passasje til brenneriet

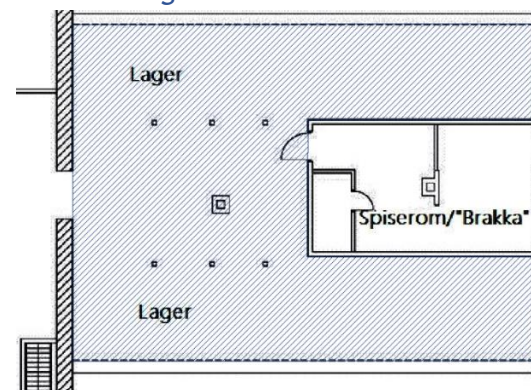
Avmerket område er passasjen til Brenneriet i Kontorbyggets andre etasje. Passasjen går over lysgården mellom Brenneribygget og Kontorbygget.

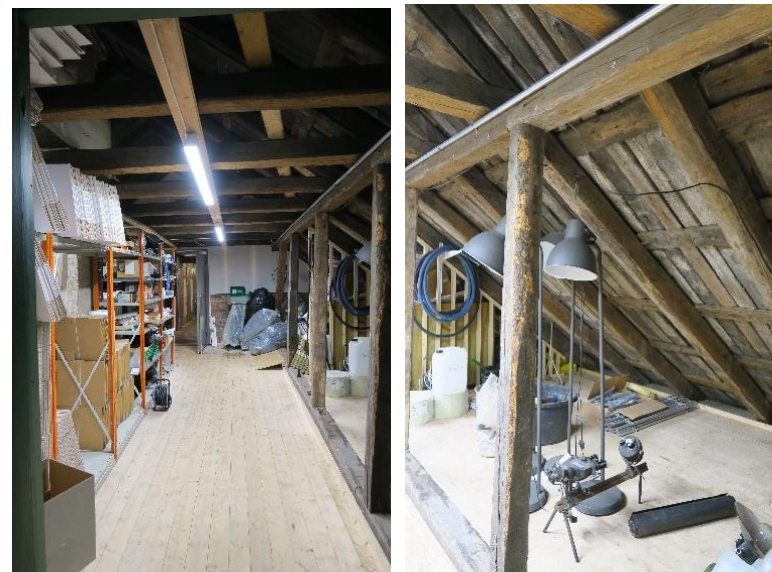
Passasjen sett mot kontor 2 i øst og nordøstre hjørne.

4.4.5 Tredje etasje

4.4.5.1 Lager

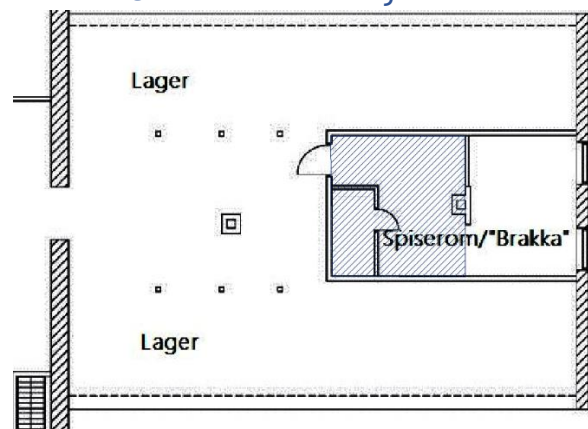

Avmerket område er lager i kontorbyggets tredje etasje.

Tv. Lager omkring Brakka, sett mot nord og dør til tredje etasje i potetmottaket.
Th. tak og bærekonstruksjon i øst.

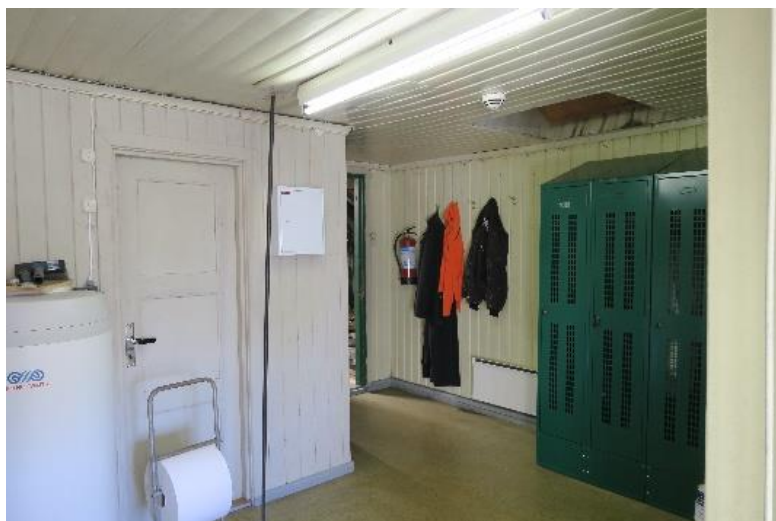
4.4.5.2 Garderobe med dusj

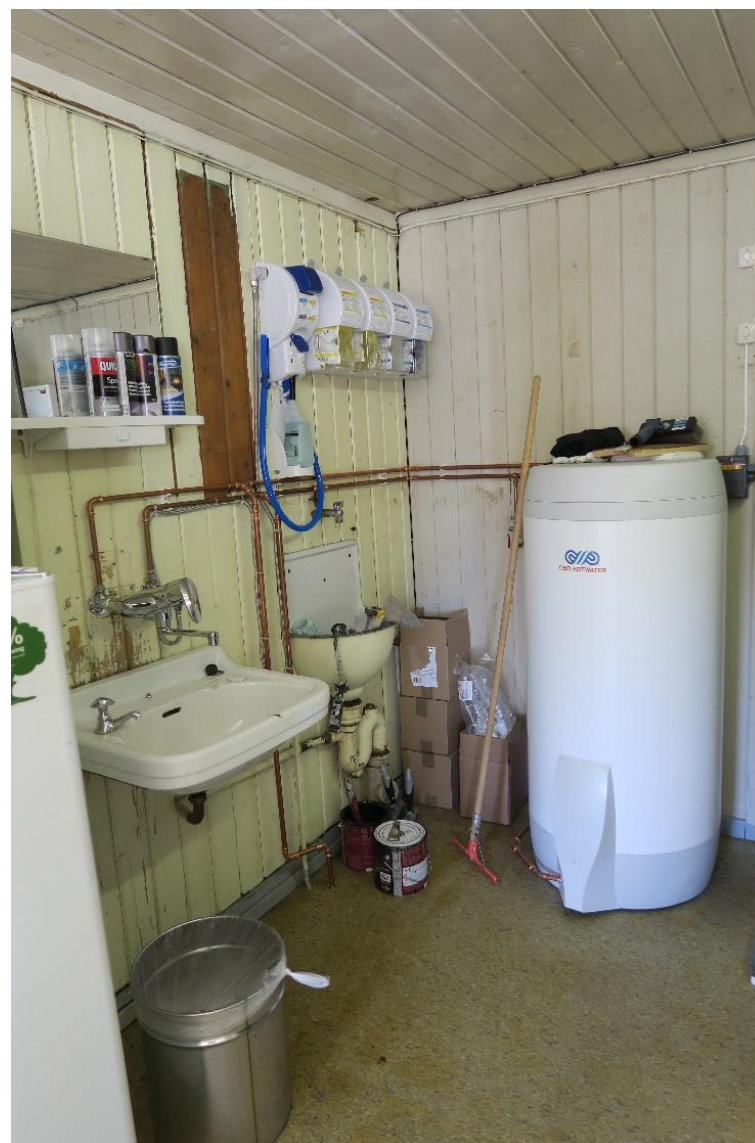
Avmerket område er garderobe og dusj i kontorbyggets tredje etasje.

Større løst inventar

- Stemplingsur, stemplingskort og kortholder

Garderoben sett mot døra til dusjen i nordre vegg.

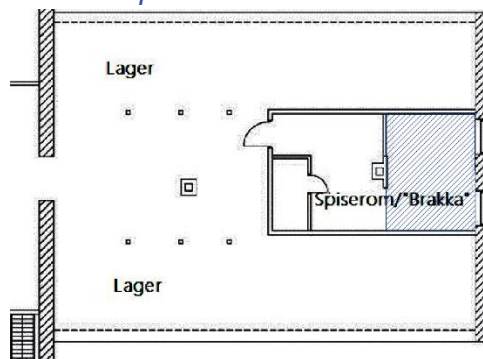

Garderoben sett mot nordvestre hjørne. Her er det en utslagsvask fra anslagsvis 1930/40-tallet.

Tv. Dusjen. Th. Større løst inventar, stemplingsur og kortholder med stemplingskort ved vestre vegg.

4.4.5.3 Spiserom/Brakka

Avmerket område er spiserom/Brakka i Kontorbyggets tredje etasje.

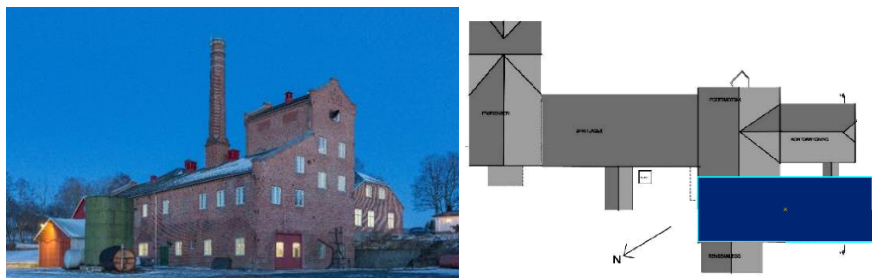
Brakka sett mot nordøstre hjørne.

Brakka sett mot vinduer i sørlig vegg.

4.5 Brenneri, 1855 og videre endringer - eksteriør

Askeladden ID: 146787-15

Brenneriet, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926545

Brenneriet må sies å være Atlungstads hjerte. Det er her poteten forvandles til sprit. Ved fredningstidspunktet er det fortsatt produksjon i brenneriet.

Det er flere funksjoner som foregår/foregikk i Brenneriet. Disse har hver sine rom: Formeskerom, Karhus og Destillasjonsrom. Her er det også et Fyrhus. Bygget består av tre etasjer. I tillegg er det et to-etasjers tårn i sørøstre hjørne. Tårnet foregår selve brenningen, det har fem åpne etasjer. Disse korresponderer ikke med etasjeskillene i Fyrhuset. Dette vises godt med vindusplasseringen i gavlsveggen mot sør.

Brenneribygningen har fire fasader. Mot øst er bygget delvis forbundet med Potetmottaket. Mot vest er det forbundet med Renseriet. Bygningen ligger flatt i terrenget. Adkomst til bygget er gjennom en industriport i sør til Fyrhuset og en industriport og en to-fløyet dør i øst til Gjørhuset (formeskerom) og Brenneriet (Destillasjonsrom), samt en to-fløyet dør i vest til Karhuset. Mot sør er det en stor åpen plass med støpt dekke med en drank-kum i

Brenneribygningen sett mot nord.

sørøstre hjørne. Mot vest er det også et støpt dekke, og mot nord er det konstruert en sjakt i terrenget med støpt dekke rundt.

Produksjonsbygningen har hatt samme utseende siden 1941, se årstallet på tårnets søndre fasade.

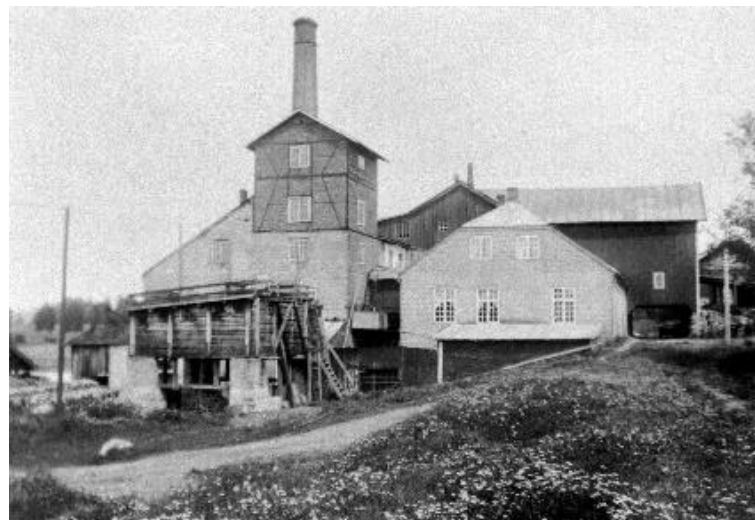
I sør har bygget sju to-rams vinduer. Øverst i tårnet er det et lite vindu med en ramme, oppført ved siden av en luftekanal. På grunnplanet er det fire smijernsvinduer. To av vinduene er i porten inn til Fyrrommet. Mot øst er det seks vinduer der alle er to-rams. Mot vest er det to små smijernsvinduer, åtte to-rams og ett tre-ramsvindu. I fasaden mot nord er det fem smijernsvinduer.

Takrenner er i ALUsink, nye i 2016. Taket er tekket med Alta lappskifer, nye lekter og slisser, tett undertak sutaksplater, nye gradrenner og beslag i ALUsink, snøfangere er montert. Takkonstruksjonen er et sperretak/åstak med undertak over og underligger. Bygget har en fabrikkpipe i tegl, omtrent tretti meter høy.

Brenneribygningen nordre gavlsvegg og langveggen mot vest. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

Det meste av produksjonsutstyret er fra 1959-1960. Brenneriet fikk utvidet kapasitet etter sammenslåingen av brenneriene på Atlungstad, Romedal og Tangen i 1958. Ny fyrkjele ble satt inn i 1989, ett gjæringskar ble skiftet i 1975, ett formeskekar, på 10 tusen liter, ble skiftet ut i 1998. Fordelingstavlen for strøm ble skiftet i 2015.

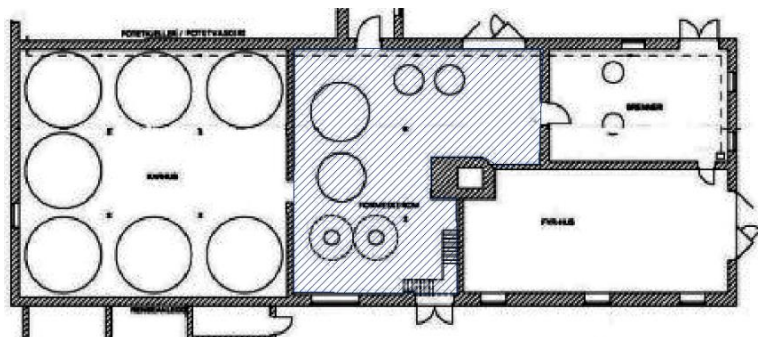
Fasaden mot sør, fotografert mellom 1910-1915. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

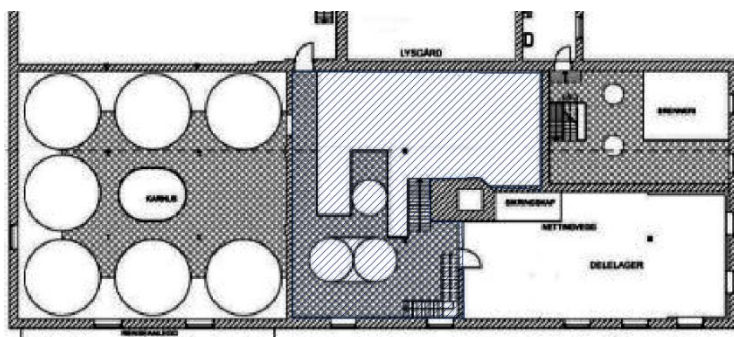
Ett enkelt vindu i toppen av brenneritårnet. Byggeåret for tårnet er skrevet inn som et relieff i mursteinen. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

4.6 Brenneri, 1855 og videre endringer - interiør

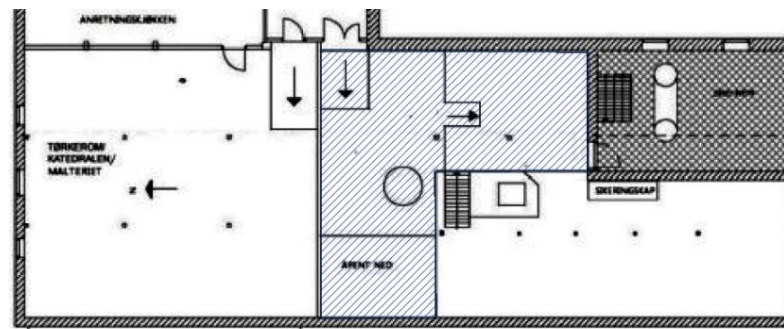
4.6.1 Formeskerom

Første etasje i Formeskerommet.

Andre etasje i Formeskerommet.

Tredje etasje i Formeskerommet.

Fast inventar

- Rør/kanal fra potetkjelleren til potetkokersiloen i tredje etasje
- Ejektorpumpe som bidro til å transportere potetene til potetsiloen
- Potetkokersiloen i tredje etasje
- Maarudkokeren i andre og tredje etasje
- Innslipp av poteter fra potetsiloen til potetkokeren i andre etasje, med infrastruktur
- To potetkokere med infrastruktur
- To kjeler til formesking med infrastruktur
- Et system av dampledere
- Det gamle gjeringsformeringsanlegget med infrastruktur
- Styringstavle for motorer i formeskerommet

Større løst inventar

- TV til overvåkning av potetinnslipp i tredje etasje

Formeskerommet ligger midt mellom Karrommet og Destilleriet i første etasje. I dette rommet blir poteten kokt og mesken tilberedt, på folkemunne kalt sats. Tilsetningsstoffer og gjær blir tilsatt mesken ved optimale temperaturer underveis i produksjonen.

Det gamle gjæringsformeringsanlegget som står ved østre vegg. De to tankene er ikke i bruk. Bildet til høyre er sett fra nord.

De gamle gjærformeringsanlegget står rett ved døra inn til Potetvaskeriet. Ved hjelp av disse tankene kunne den samme gjærstammen kultiveres gjennom hele sesongen. En liten pumpe for å drifte dette står på gulvet ved siden av karene. Utstyret er ikke lenger i bruk, men har blitt tatt vare på for å vise produksjonshistorien. I dag benyttes en annen type gjær, pressgjær eller tørrgjær, som blandes direkte i formeskekaret.

Gjæringsformeringsanlegget sett fra andre etasje og mot østre vegg.

Potetkokerne består av to høye siloer som er isolert og beslått med metall utvendig. Disse ble installert i 1969 av Thune Maskiner i Hamar. Underdelen er skiftet i 1985 av Kverner Thune som også holdt til på Hamar. Hver koker rommer 75 hl, dvs. ca. 5 tonn poteter.

To potetkokere med ventiler under. De er plassert i formeskerommets søndre del.

Under kokerne er det montert ventiler. Disse åpnes og lukkes avhengig av om poteten kokes eller transporteres videre til formeskekaret.

Tv. potetkokere og th. detalj av dampledere til potetkokerne.

Dampledere.

Tv. ejektorpumpa i Formeskerrommet som bidrar til å skyve potetene videre fra potetkjelleren og helt opp til potetsiloen i tredje etasje. Th. her ses det svarte røret som transporterer potetene til potetsiloen som er den hvite beholderen i bakkant og karet under den. Foran potetsiloen ses toppen av Maarudkokeren.

Tv. I tredje etasje strømmes poteter ned i potetsiloen, derfra renner de videre til potetkokerne. Th. I andre etasje skjer innslipp av potetene i potetkokerne. Dette overvåkes av tv-kamera, se bilde lenger bak, for å posisjonere riktig mengde.

Ejektorpumpa løfter potetene opp til toppen av potetkokersiloene i bygningens tredje etasje. Pumpa lager en vannstrøm som trekker og skyver poteten med seg.

Toppen av Maarudkokeren/stivelseskokeren i tredje etasje.

Rett ved siden av toppen av potetkokerne i andre etasje står det en egen koker som utnytter reststivelse etter produksjon av potetgull fra Maarud Gaard. Dette er et renere potetråstoff som inneholder mindre mengde skall. Maarudkokeren/ stivelseskokeren rommer ca. 3000 liter. Inne i kokeren er det en kobberspiral. Gjennom kobberspiralen blir det ført vann/ damp for å varme opp eller avkjøle kokeren. Under kokeren sitter det en motor med rørværk som blander massen. Stivelsesmassen fra Maarud kommer i pulverform og tilsettes vann, og krever omrøring. Massen varmes opp til 90 grader. Denne temperaturen kalles *forklistringstemperatur*. Massen fra Maarudkokeren og potetkokeren møtes for å bli blandet sammen i formeskekaret.

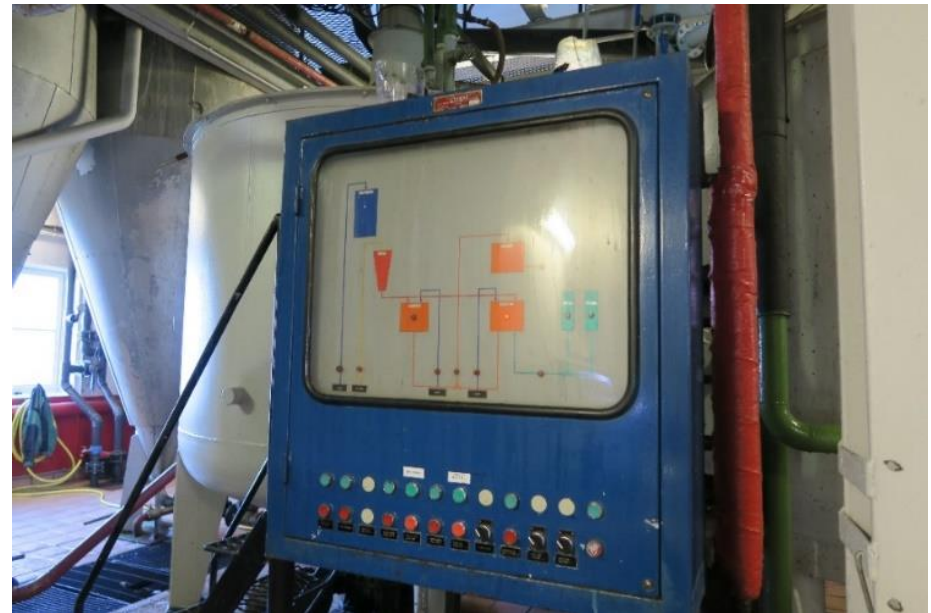
Maarudkokeren i andre etasje i Formeskerommet.

To kjeler til formesking. Kjele til venstre er fra 1960-tallet og kjele til høyre fra 1990-tallet.

To kjeler til formesking. En av dem er fra først på 1960-tallet. Den rommer 8 500 liter. Den står til venstre på bildet over. Den nye er fra slutten av 1990-tallet. Den rommer 12 000 liter. Disse kommer i produksjonslinja etter potetkokeren og Maarudkokeren/stivelseskokeren. Den gamle kjelen har innvendige kjøleslynger og rørverk. Den nye har kjølekappe i tillegg, og avkjøler derfor mer effektivt.

Styringstavla er fra ombyggingen tidlig på 1960-tallet. Den styrer det meste av motorer i meskerommet. Den innehar noen kodete styringstaster som refererer til riktig motor. I tillegg kart med lyspunktanvisning for motorer i bruk.

Detalj av styringstavle for motorer i Formeskerommet.

Kjele til formesking sett fra andre etasje.

Detaljer fra kjeler og rørsystemer.

Andre etasje i Formeskerommet.

To plassert på fastmontert bord. To-en benyttes til overvåking av potetslipp til potetkoker i tredje etasje. Større løst inventar.

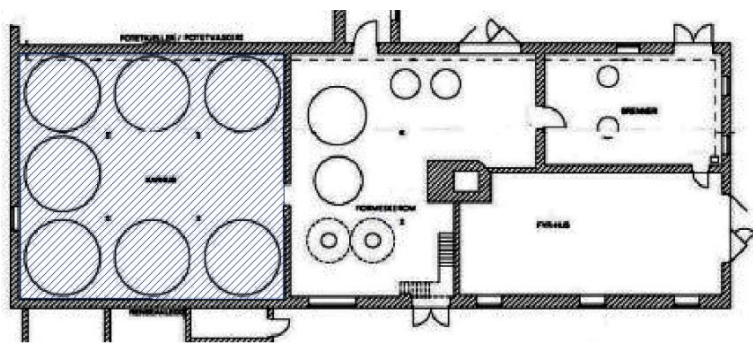

Teknisk infrastruktur.

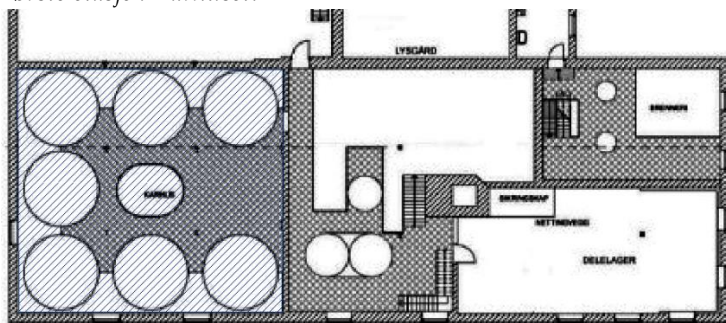

Dør i østvegg ut til luftgården mellom Brenneribygget og Kontorbygget.

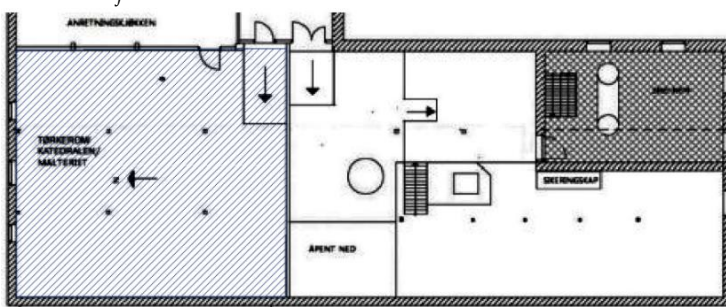
4.6.2 Karhuset

Første etasje i Karhuset.

Andre etasje i Karhuset.

Tredje etasje, over Karhuset. Tidligere var det et malteri her, ved fredningstidspunktet er det en restaurant.

Fast inventar

- Sju store gjærkar

Større løst inventar

- Flyttbar slange

Passasje fra Formeskerom til Karhuset.

Karrommet har to innganger, en i første etasje, og en i andre. Inngangen i første er fra Formeskerommet. Karrommet strekker seg over to høye etasjer. Veggene har malte overflater på mur. Rommet har en åpning i etasjeskillet midt i rommet. Gulvet er flislagt. Himlingen mot malteriet i tredjeetasje (malteriet er ved fredningstidspunktet en restaurant) er av tre med påstøp av betong.

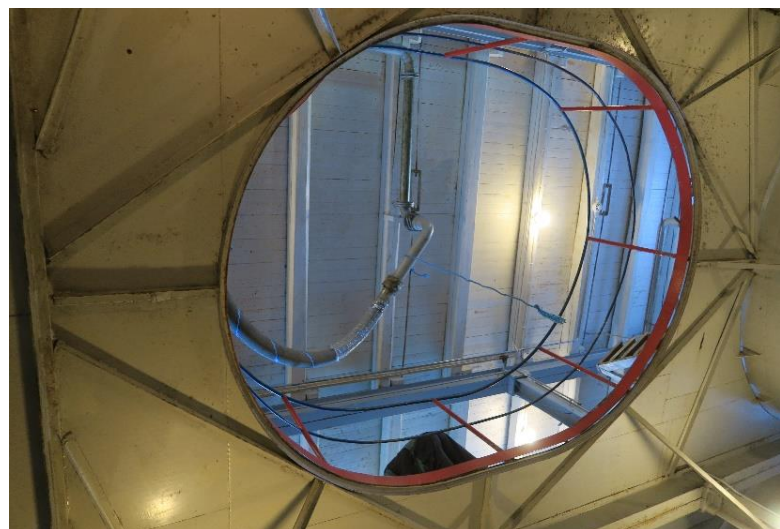

Karene sett mot nordre vegg og fra døra inn til Formeskerommet.

I Karrommet skjer gjæringen. Dette gjøres i sju store tanker. Når mesken kommer fra formeskekaret kalles den for søtmesk. Mesken blir søt fordi stivelsen som poteten inneholder omdannes til sukker. Igjennom gjæringsprosessen blir mesken sur. Derfor kalles den for surmesk. Under gjæringen blir det dannet sprit og CO₂.

Gjærkarene blir fylt fra toppen med en flyttbar slange, større løst inventar. Kar sett fra sørvest.

Detalj av åpningen mot andre etasje.

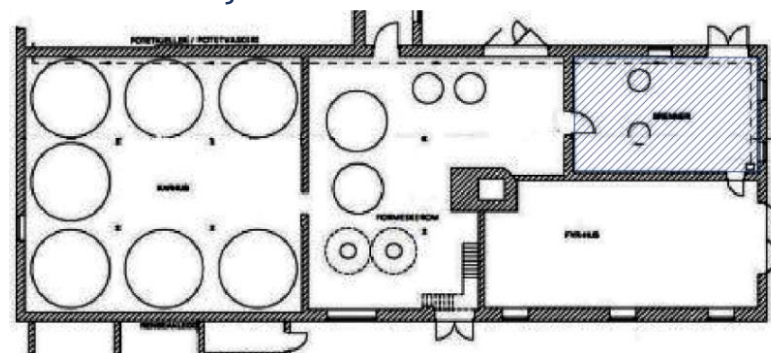
Gulvet i andre etasje er lagt med sveisede metallplater, veggene er i betong/pusset mur, mens himlingen har trebjelker og trehimling. Takkonstruksjonen støttes videre opp av søyler og dragere i stål.

I taket er det montert en dreibar kobling som gjør at innpumpingen av mesk kan justeres til ønsket tank.

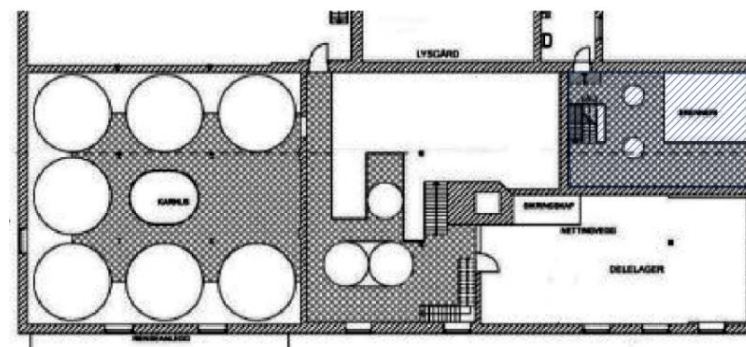

Karrommets andre etasje. Her ses den dreibare koblingen for innpumping av mesk ved tanken til venstre. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015

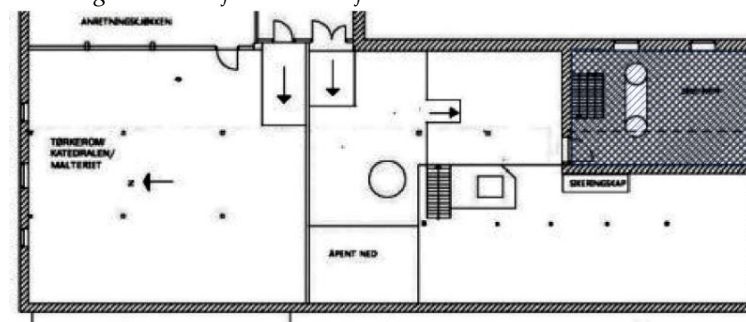
4.6.3 Destillasjonsrommet

Første etasje i Destillasjonsrommet.

Første og andre etasje i Destillasjonsrommet.

Tredje etasje i Destillasjonsrommet.

Fast inventar

- To søyleformede kolonner for destillering med infrastruktur, en meskekolonne og en forsterkerkolonne
- Kondensator for luttermvannet med infrastruktur
- Vanntank
- Mengdemåler for produsert sprit
- Pumpe for kjølevann
- To regulatorer
- Pumpe til rengjøring

Større løst inventar

- Flyttbar trapp

Destillasjonsrommet/brenneriet har pussede hvitmalte vegger. Gulvet er flislagt. Taket er støpt inntil dragere av stål. Rommet strekker seg så å si over fem etasjer, kun delt av med passasjer, arbeidsplattformer og trapper av strekkmetall. Det er tre vinduer i rommets første etasje. Andre etasje har to vinduer vendt mot øst. I tredje etasje er det fire vinduer, to mot øst og to mot sør. Fjerde etasje har også to mot sør og to mot øst. I femte etasje er det kun et lite vindu mot sør. Dette er plassert ved siden av en ventilasjonsvifte. Alle disse vinduene bidrar til at dette rommet er godt opplyst. Rommet ligger plassert ved siden av Formeskerommet og Fyrhuset, i det sørøstre hjørne av Brenneribygget.

I Destillasjonsrommet står to søyleformede kolonner til bruk for destilleringen. Den ene kolonnen kalles meskekolonne og den andre forsterkerkolonne. Produksjonsutstyret ble installert i 1963. Forsterkerkolonnen står på en mindre kolonne som kalles

luttermvannskolonne. Denne har til oppgave å koke inn luttermvannet, det kondenserte vannet, slik at eventuell sprit som har blitt med i dette vannet blir tatt inn igjen i produksjonen på ny.

Første etasje i destillasjonsrommet. Til venstre i bildet en flyttbar trapp, større løst inventar. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Tv. Kondensator for luttervoann. Th. Kolonnene stiger opp gjennom etasjene.

Mengdemåler for sprit til venstre og pumpe for kjølevann til høyre. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Kolonner og passasjer i strekkmetall.

Tv. pumpe for kjølevann. Th. Detaljer av den minste av de to kolonnene.

Dampregulatorer for spritapparatet.

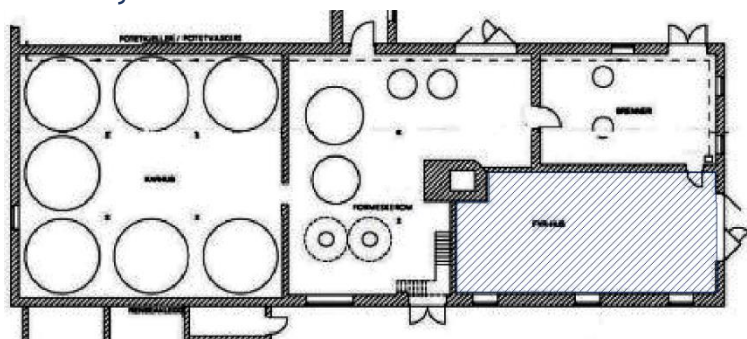

De blå boksene til høyre i bildet benyttes til avlesning av sprittemperatur. Pumpa til venstre for døråpningen ble tidligere benyttet til rengjøring. Denne er ikke lenger i bruk. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Sett opp mot øverste etasje. Der er det en tank for vann til kondensering og kjøling av spriten. Tanken hviler på to h-bjelker som er innstøpt i veggene.

4.6.4 Fyrhus

Første etasje i Fyrhuset.

Port med vinduer i fasade mot sør inn til Fyrhuset.

Fyrrommet ligger i søndre del av bygningen og vender mot Mjøsa. Gulvet er flislagt. Vegger og tak malt på en pusset overflate av betong/mur. Rommet grenser til Formeskerommet og

Destillasjonsrommet. Fyrhuset har tre vinduer som vender ut mot Mjøsa. Rommet har videre en dobbeltdør ut mot sør og en gjennomgang til Destillasjonsrommet.

Fast inventar

- Fyrkjeler med infrastruktur og styringsskap
- Dampregulator
- Dampfordelingsstokk
- Matevanntank
- Pumper for matevann til fyrkjelen
- Plasttank for kjelestoff
- Blåsetank

Fyrkjelens søndre vegg. Fyrkjelen er norskprodusert fra 1989 (Peder Halvorsen), og har en kapasitet på 4 tonn damp i timen. Den fyres med fyringsolje.

Fyrkjelen gir damp til koking av poteter og til spritapparatet. I tilknytning til dette gir den også varme til dampradiatorer i lokalene, sammen med egenvarme fra produksjonen.

Fyrkjelens kortende mot sør og langside mot øst. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Tv. Fyrkjelens kortside mot sør og langside mot vest. Th. Fyrkjelens kortside mot nord. Begge foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Dette er dampregulator for hoveddampen, svart instrument midt på veggen. Her reguleres damptrykket ned fra ti bar til seks bars trykk. Nederst på veggen, mot gulvet er pumpene for matevann som blir pumpet inn i fyrkjelen.

Plasttank for kjestoff som skal forebygge avleiringer i fyrkjelen. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Dampfordelingsstokk.

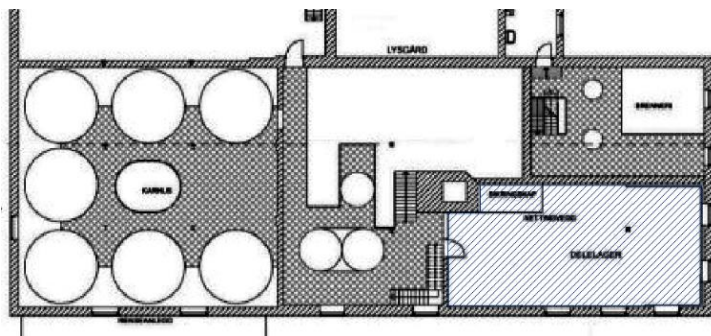
Bildet over viser dampfordelingsstokken. Denne fordeler damp til spritapparatet, til kokerne og reststivelseskokeren, en egen til oppvarming av dampradiatorene, en til forvarming av matevann/fødevarn og den siste går til ensileringskokeren. Denne siste er nå blokket fordi produksjonslinjen er lagt ned.

Den store tanken er matevannstanken. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune

Tv. Blåsetanken. Denne blåser fyrkjelen rein for slagg og avleiringer. Foto: Svein Arne Rudi, Hedmark Fylkeskommune. Th. Sett fra Fyrhuset og inn til Brenneriet, mot øst.

Andre etasje, over Fyrhuset - lager.

Fast inventar

- Utkoblet sikringsskap med nettingvegg som beskyttelse

I etasjen over Fyrhuset er det et lager. Vegger er av pusset betong og panel, lengst mot sør er vegg malt grønn, det øvrige rommet er hvitmalt. Himling i hvitmalt panel og gulv i pusset betong. Mot sør er det to vinduer, mot Mjøsa i vest er det tre. Rommet benyttes som delelager. Der finnes blant annet et utkoblet sikringsskap omgitt av en nettingvegg.

Ser fra delelager over Fyrhuset mot toppen av potetkokerne i Formeskerommet.

Sikringsskap på rommets østre vegg.

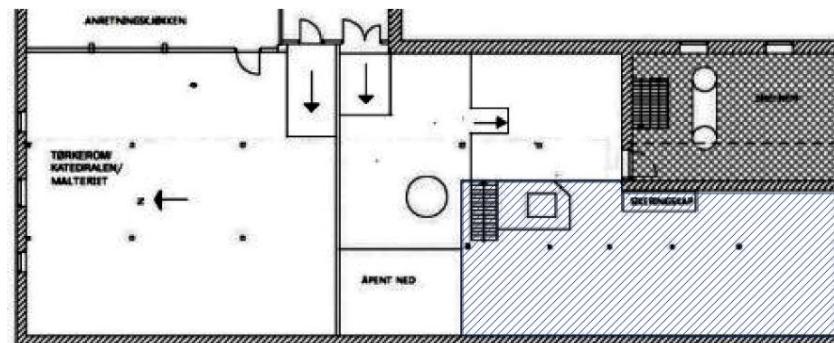
Rommet med grønn vegg mot sør.

Sett mot nordvestre hjørne.

Rommet sett mot sørvestre hjørne.

Tredje etasje, over Fyrhuset.

I tredje etasje over Fyrhuset er det også et lagerrom. Her er det også et sikringskap.

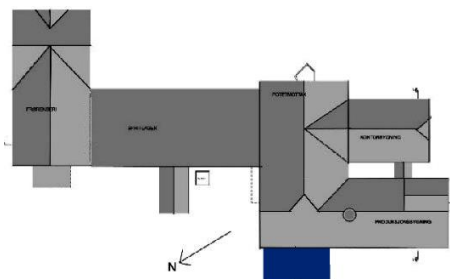
Tredje etasje, over Fyrhuset, med sikringskap.

4.7 Renseanlegg fra 1975 - eksteriør

Askeladden ID: 146787-8

Renseanlegg fra 1975, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926545.

Sedimenteringsanlegget ble bygget som et tiltak for å redusere fosfor og organisk materiale i Mjøsa i 1975, se også kalksilo (2).

Anlegget er et direkte resultat av Mjøsaksjonen. Målsettingen for aksjonen var mindre forurensende utslipp og renere vann i Mjøsa.

Renseanleggets sørlige betongvegg, sett mot øst.

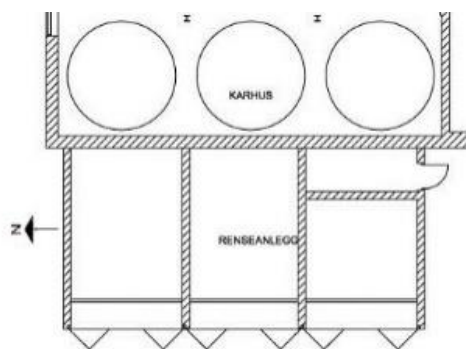
Renseanlegget er ikke i bruk ved fredningstidspunktet. Spillvann går nå direkte ut i en tank som er forbundet med Stanges renseanlegg, Hias, IKS.

Bygget er sammenkoblet med Brenneribygget i øst. Bygget har tre kummer. Kummene er heldekket av en foldeport i vegg ut mot vest. Kum-veggene er i betong, disse er også yttervegger. Gavlvegg over foldeporten er reisverk med malt trepanel. Bygget har betongtak innvendig over kummene og saltak med sinuskorrigerede stålplater.

Renseanleggets nordlige betongvegg, sett mot sørøst. Etter 2015 er det satt opp et hyllesystem her for lagring av materialer.

4.8 Renseanlegg fra 1975 - interiør

Plantegning over rensanlegget.

Fast inventar

- Tre kummer for avløpsvann

Større løst inventar

- Stativ med kontrollutstyr

Renseanlegget har tre kummer med en liten høydeforskjell for at potetvaskevannet og annet skal sige sakte gjennom anlegget for sedimentering av jordpartikler og annet. Kummene har åpninger i ende ut mot vest. En kum har dør, to kummer har lukking med 100x100 mm boks i tre som legges ned i metallkanaler.

Tre døråpninger med trekkspilldør inn mot kummene.

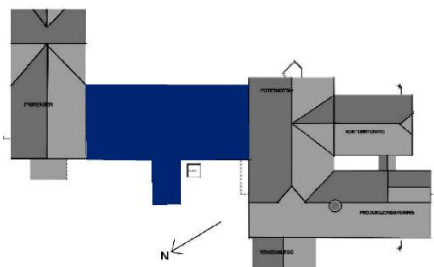
Detalj kontrollutstyr.

4.9 Spritlager - eksteriør

Askeladden ID: 146787-7

Spritlager fra 1961, bygget som potetlager i 1955. Gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926545

Bygningen ble oppført som potetlager i 1955, men ble raskt omgjort til spritlager, i 1961. Ved fredningstidpunktet benyttes bygningens første etasje til spritlager for Atlungstad Brenneri og andre etasjen som verksted/garasje for Atlungstad Golf.

Sprittank inn porthuset til nytt lager, 1961. Porthuset ble bygget i 1961 av sikkerhetshensyn. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

Spritlagret er det siste av de seks store produksjonsbygningene som ble bygget og ferdigstilt. Bygningen ligger mellom potetlageret og det Frøensriet fra 1954. Spritlagret er den eneste bygningen som ikke bryter inn i en tilstøtende bygningstakflate. Bygningen har pulttak med plater av galvaniserte bølgeblekk og med sinusprofil. Lageret har en sokkeletasje. På østsiden er terrenget fylt opp over byggets første etasje (sokkeletasje), slik at det er adkomst fra terreng

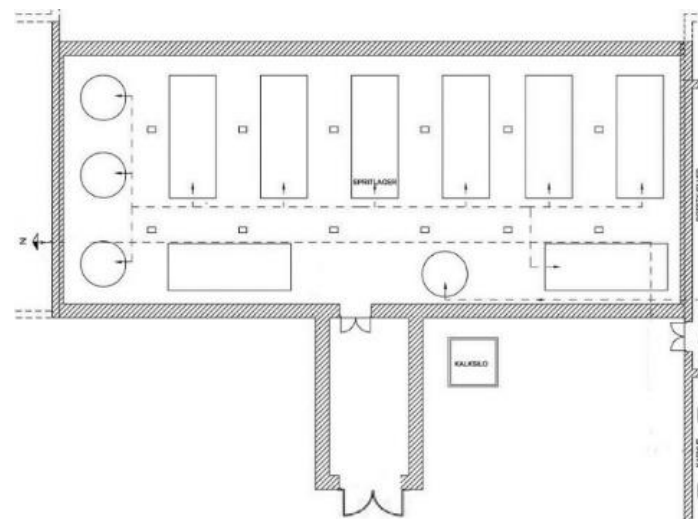
inn i byggets andre etasje. Mot øst har fasaden hovedsakelig bordkledning. Det er tre vinduer med isolerglass og med løse sprosser. I tillegg har fasaden en større dobbel port og en dør. Mot vest består fasaden av pusset og malt betong. Midt på fasaden mot vest er det bygd et mindre tilbygg, et porthus med møneretning mot fasaden. Bygget har en labankport. Dette er inngangen til Spritlageret som ligger i byggets første etasje. Fasaden har seks fire-rams vinduer og fire tre-rams vinduer.

I 1997 ble det oppført en brannvegg over tak mellom Spritlageret og potetmottaket, bygget i leca, kledd med brannlakkert stålplate i grått.

Spritlagerets fasade mot øst.

4.10 Spritlager - interiør

Første etasje i Spritlageret med inntegnede sprittanker.

Inngangen til selve spritlageret er mot vest. Porthuset inn til lageret ble bygget på grunn av sikkerhet. Spritlageret er innbruddsalarmert med varsling til eksternt alarmsentral. Vinduene har strekkmetallgitter og bak portene i porthuset er det et gitter. Lageret er et ex-område.

Fast inventar

- Fire liggende klinkede ståltanker á 50.000 l
- Fire liggende sveisede ståltanker á 50.000 l
- Tre stående klinkede ståltanker á 35.000 l
- Tankene er sammenkoblet med kraner og en rørgate.
- En frittstående klinket ståltank, á 12.000 l, Hamar Jernstøperi og Mek. Verksted 1929

- En frittstående sveist ståltank med utvendig målestav, á 3.000 l
- Spritpumpe/motor EX, jording, slanger med jording.
- Bropassasjer i strekkmetall over tankene med trapp

Interiør porthuset.

Detalj av tanker og utstyr.

Detalj av tanker.

Vindusgitter.

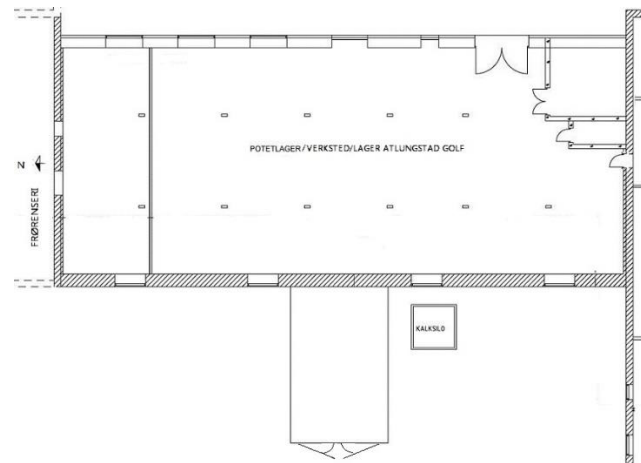
Sett fra gangbro.

Gangbroer over tankene.

Detaljer. Th. vises den lille frittstående tanken på 3000 l. Denne er ikke tegnet inn på plantegningen.

Andre etasje i Spritlageret.

Spritlagerets andre etasje var tidligere et potetlager. Ved fredningstidspunktet benyttes dette av Atlungstad Golf. Klubben bruker det primært som garasje og lager.

Lager sett mot nordvestre hjørne.

Port i østre vegg.

Vindu til høyre i bildet er i vestre vegg.

Verksted ved østre vegg.

Detalj av nordveggen i verkstedet over.

Vinduer i lageret mot vest.

4.11 Frørenseri, 1880 og 1954 - eksteriør

Askeladden ID: 146787-18

Frørenseri fra 1880 og 1954, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926545

Den eldste bygningen i Frørenseriet (teglsteinsbygningen) fra ca. 1880, ble bygget som akevitt-lager. Den nyere delen av Frørenseriet ble bygget i 1954 og fungerte som frørenseri fram til 1985. Ved fredningstidspunktet er det fatlager i byggets eldste del og selskapslokaler i den nyere delen. Andre etasje er brukt som lager for Atlungstad Brenneri. Tredje etasje er brukt som lager for Atlungstad Golf.

Frørenseri fra 1954, gavlsvegg mot vest.

Frørenseriet fra 1954 er oppført i betong og har to etasjer og loft (tredje etasje). Ved mønet i vest er det utvendig faspanel. Byggets fasade mot øst vender mot den eldste delen av bygningen. Mot nord er det tydelig skille mellom ny og gammel bygning, hvitmalt betong og teglstein. Langs nordveggen er det anlagt ny vei i 2016. Mot nord er det tolv tre-rams vinduer. Mot vest er det ni tre-rams vinduer. Bygget har en isolert ytterdør med sidefelt i første etasje, og over døren er det et større overbygg. Taket er tekket med betongstein. Taket ble lagt om i 2011.

Dør og overbygg i gavlsvegg mot vest.

Lasting av kornsekker fra Frørenseriet, fotografert i 1958/1959. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

Skillet mellom bygg fra 1954 og 1880 langs nordre vegg er tydelig.

Den eldste delen fra 1880 er en teglsteinsbygning i blokkforband med pølsefuger. 1 ½-steins teglvegg i første etasje og loftsetasje, grunnmur i naturstein, murt med kalk, ca. 90 cm tykk. Mot nord har den eldste bygningen to støpejernsvinduer og tre enkle tre-rams vinduer. Mot øst er det en dobbel metalldør i både andre og tredje etasje. Vegg mot sør har en enkel tredør og et vindu.

Bygget er tekket med lapp-skifer, denne var ny i 2011. Tett undertak med sutaksplater. Nye gradrenner, takrenner og beslag rundt pipe i ALUsink. Takrenner og nedløp i ALUsink, nye i 2011. Bygget har en større teglsteinspipe med sokkel og murkrone, nye beslag i 2011 rundt pipa i ALUsink

Port inn til tredje etasje i østre vegg.

Grønn port i metall i vegg mot øst.

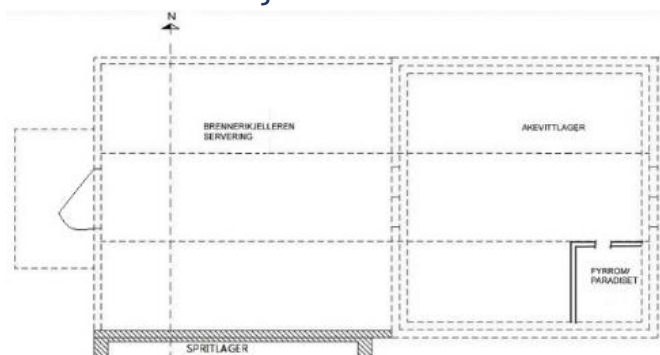
Søndre vegg av 1880-bygget.

4.12 Frørenseri, 1880 og 1954 - interiør

Fast inventar

- Sklie for kornsekker fra tredje etasje og ned til første etasje
- Luke til sklia for kornsekker i tredje etasje
- Vinsj i tredje etasje

4.12.1 Første etasje

Plan over første etasje.

Frørenseriet består av en bygning med to byggetrinn. Den eldste delen er fra 1880, den nyere delen er fra 1954. I utgangspunktet fungerte den eldste delen som akevittlager, frem til 1920-tallet. Fra da av overtok vinmonopolet ferdigvareproduksjonen. På 20-tallet, i forbudstida, ble frørenseri en bigeskjeft for Atlungstad. På 50-tallet ble et nytt bygg viet denne virksomheten.

Opprinnelig var det akevittlager her i bygg fra 1880. Ved fredningstidspunktet benyttes lokalet som fatlager. *Tv.* sett mot nordøstre hjørne, *th.* sett mot nordvestre hjørne.

Bygg fra 1880, fatlager. *Tv.* sett mot fyrrommet i sørøstre hjørne. *Th.* søndre vegg ved siden av fyrrommet.

Fuktproblematikk i bygget fra 1880. Tv. vegg mot fyrrommet. Th. østre vegg.

Bygg fra 1880. Fuktproblematikk også på nordre vegg.

Tv. sett mot nordøstre hjørne. Th. sett mot bakre vegg mot øst.

Vegg mot sør.

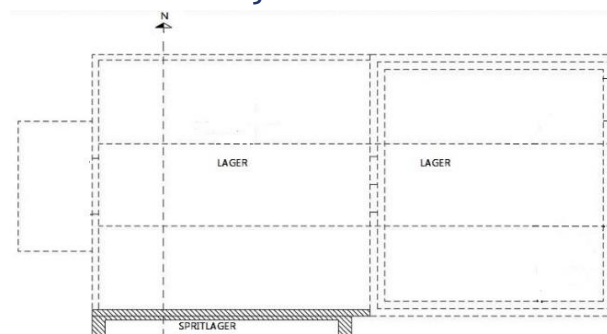

Veggmalerier på søndre vegg. Disse ble malt i forbindelse med Atlungstad Brenneris 100 års-jubileum i 1955.

Sklie fra andre etasje for kornsekker. I bakkant vises litt av veggmaleriet på sørlig vegg.

4.12.2 Andre etasje

Bygningskropp fra 1880. Bildet øverst til høyre viser port mot øst. Bildet nederst til høyre ser vi mot frølageret fra 1954.

Sklie for kornsekker fra tredje etasje. Denne forbindes med sklien ned til første etasje. Teglsteinsveggen er tidligere yttervegg for bygget fra 1880.

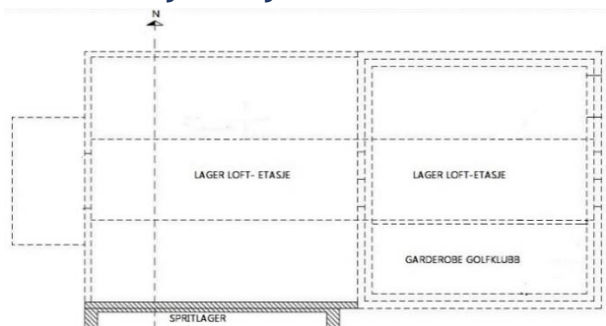

Bygningskropp fra 1954. Søylerekke mot nord med veggmaleri.

Bygningskropp fra 1954. Søylerekke mot sør med veggmaleri.

4.12.3 Tredje etasje

Tv. Port inn til frøenseriets tredjeetasje. Th. vises opprinnelig tak til bygg fra 1880, sett innover mot bygg fra 1954 og mot vest. Nye indre vegger til venstre i bildet er unntatt fredning.

Detaljer fra 1880-bygg, elektrisk alarmsystem. Nyoppførte vegger er unntatt fredning.

Luke for kornsekker og vinsj i bygget fra 1880.

Tv. Detalj av luke. Th. tredje etasje sett mot nordvestre hjørne.

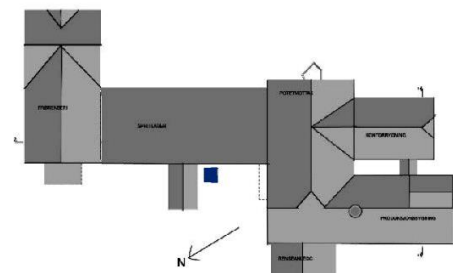
Bygningskropp fra 1954 sett mot vestre gavlsvegg.

To. viser ny himling til bygget fra 1954. Th. tidligere yttervegg i teglstein til bygg fra 1880.

5 Kalksilo - eksteriør

Askeladden ID: 146787-9

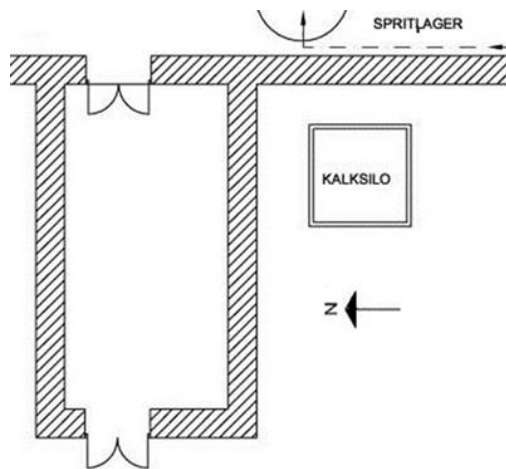
Kalksilo, gnr/bnr 41/9, koordinater 6742343N og 286453Ø.

Siloen ble installert sammen med rensenanlegget i forbindelse med "Mjøsaksjonen" som pågikk i perioden fra 1973 til 1982. Hensikten var å redusere fosfortilførselen til Mjøsa (algevekst) og sikre en trygg og bærekraftig drikkevannsforsyning til områdene rundt.

Hydratkalk ble dosert sammen med vann og tilsatt potetvaskevannet. Kalken ville da under sedimenteringen binde opp fosfor. Kalksiloen var i drift til 1996. Det ble da anlagt en pumpekum og avløpsledning til kommunalt ledningsnett til et offentlig rensanlegg, Hias IKS.

Kalksiloen er bygget i 1975 og står plassert sør for porthuset inn til Spritlageret. Bredde 2,5 meter, lengde 2,5 meter, høyde 10 meter. Siloen står på en betongsokkel. Reisverk i stål, kledd med sinuskorrigerte stålplater i fire meters høyde og nesten fem meter høye glatte stålplater over. På toppen er det et sikringsgjerde av stålrør. Utvendig stige med beskyttelse i stål. Innblåsningsrør for kalken fra 1,5 meter over bunn til topp av siloen. Inngangsdør.

5.1 Kalksilo - interiør

Plassering av kalksiloen ved siden av porthuset til Spritlageret.

Siloen består av følgende interiør:

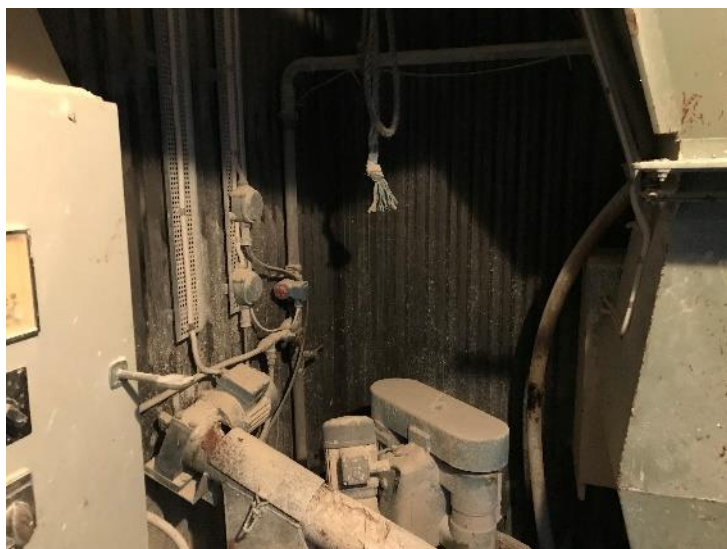
Varmeovn i kalksiloen.

Kalkutmater, motordreven skrue med stillbar hastighet.

Blandekar med motordrevet røreverk for miksing av kalk og vann, og pumpe for overføring av kalkvesken til renseanlegget.

Detaljer interiør.

Sikring-/styringskap.

6 Disponentbolig, 1895

Askeladden ID: 146787-10

Disponentbolig, markert med mørkblått, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926561.

Boligen ble bygget som bolig og kontor for den offentlige kontrolløren. Senere har boligen blitt benyttet som disponentbolig for disponenten på Atlungstad med familie. Ved fredningstidspunktet benyttes boligen som bolig for sesongansatte ved Atlungstad Golf.

Boligen er bygget i sveitserstil i 1895, men det har vært flere senere ombygninger. Huset er etter-isolert og i bindingsverk med saltak. Det har en og en halv etasje med full kjeller. Grunnmur i gråstein, tykkelsen tilsier at det kan være en kistemur. Huset er kledd med tømmermanns-panel, de fleste vinduer er fra tiden huset ble ombygget på 1960-tallet. Boligen fikk ved ombygging et nytt overbygg over inngangspartiet. Dette har et flatt tak som også dekker terrassen mot vest. Det er satt inn et tre-fags panoramavindu i fasade mot vest, ut mot terrassen fra stua. I første etasje på vestre fasade er det også et lite vindu ved siden av inngangsdøra og et to-rams vindu. I loftsetasjen er det et to-rams med ett vindu. Inngangsdøra er en klassisk sporfrest ytterdør med glass i øvre del.

Disponentboligen fotografert i 1968 med nytt overbygg over inngangsdør og veranda. Foto: Normann Helger, Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

Inngangsparti sett mot vest.

Nordveggen har seks vinduer. I første etasje er det tre to-rams og i andre etasje er det ett tre-rams vindu. På hver side av vinduet i andre er det to små vinduer med et glass.

Nordvegg sett mot øst.

Disponentboligens sørvegg, sett mot nordøst.

Sørveggen har fem vinduer. I første etasje er det et tre-rams og et to-rams. Annen etasje har et to-rams som i første etasje og to enkle vinduer med ett glass. Østveggen har fire vinduer samt en liten glugge på tilbygget – som for øvrig har en kjellernedgang. Første etasjen har tre to-rams og loftet har et to-rams.

Boligen har en sperretak-konstruksjon med takstol/knevegg hvor takstolvill og mønsås er synlig utvendig. Taket er tekket med betongstein, på takflaten mot vest er det lagt ny stein med tett undertak i 2013. Det samme ble gjort på østre takflate i 2017. Det flate overbygget over inngangsparti og terrassen er tekket med sveiset duk. Huset fikk nye ALUsink takrenner og nedløp på vestsiden 2013, mot øst er det sinkrenner. Huset har to teglsteinspiper med sinkslag i overgang pipe /tak, luftepiper i sink.

Disponentboligens østvegg.

Disponentboligen til venstre, foto er sannsynligvis fra 1954, før den omfattende ombyggingen. Foto: Normann Helger, Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

7 Brennerimesterbolig

Askeladden ID: 146787-20

Brennerimesterbolig, markert med mørkeblått, gnr. 41 bnr. 9, bygningsnummer 152926553.

Foto fra 1895 viser at brennerimesterboligen ennå ikke er bygget. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

Brennerimesterboligen er fra tidlig 1900-tall. Dette fotografiet ble tatt i 1915 av Christian Grundseth. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

Brennerimesterboligen er fra tidlig 1900-tall. Boligen har en og en halv etasje og kjeller. Kledd med stående panel, saltak tekket med skifer. Gjennom årene har boligen fått flere påbygg. På foto kan det synes som om inngangspartiet ble utvidet før 1960. Påbygget har saltak med møne vendt mot byggets fasade. Det ser også ut til at boligen fikk et lite påbygg i nordre ende av huset en gang mellom 1965 og 1970.

I 2006 inngikk Atlungstad Golf en kontrakt om langtidsleie av boligen med daværende eiere. I 2012 ble det lagt nytt skifertak på huset. Siden golfklubben overtok huset har det fått flere påbygg. Et sanitærbygg mot nord og et utbygg ved siden av inngangspartiet. Dette tilbygget har pulttak og panoramavindu. I tillegg er det bygget plattinger omkring store deler av boligen.

Flyfoto fra 1949. Her er inngangspartiet så vidt et lite overbygg. På flyfoto fra 1960 er inngangspartiet utvidet. Foto: Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens arkiv

Flyfoto fra 1970. Det er oppført et nytt lite påbygg i husets nordre ende. Foto: Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens arkiv

Flyfoto fra 1960. Foto: Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens arkiv

Brennerimesterboligens fasade mot vest, oktober 2018.

Boligens gavlsvegg mot sør.

Boligens gavlsvegg mot sør og fasade mot øst.

Boligens sanitærbygg og gavlsvegg mot nord.

8 Disponentboligens og Brennerimesterboligens hage

Askeladden ID: 146787-19

Utomhusområdet, gnr/bnr 41/9, sett mot boligens fasade mot vest.

Utomhusområdet, Disponentboligens og Brennerimesterboligens hage. Foto fra 1949 viser hagenes omfang, men også at området sør for disponentboligen er dyrket mark. Foto: Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens fotoarkiv.

Boligene på Atlungstad har alltid hatt en opparbeidet hage. Hagen omkring Brennerimesterboligen er svært forringet etter flere utbygginger og oppføring av store plattinger. Men den viser seg likevel som en avgrensning mot vei i vest og mot golfbanen i øst. Hagen omkring Disponentboligen vises fortsatt tydelig i terrenget med terrassering og opparbeidet hage med busker og trær, også et frukttré.

Utsyn mot fabrikkbygningen fra Disponentboligens hage med stakittgjerde og flaggstang. Bildet er fra 1920. Foto: Christian Grundseth, Digitalt Museum, Domkirkeoddens arkiv

Foto fra 1925 viser utsyn mot fabrikk, fra hagen til Brennerimesterboligen. Stakittgjerde og beplantning skaper et markert skille mellom hage og anlegg, mellom privat og offentlig. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens arkiv.

Fra Direktørboligens hage i 1926. Staudebed langs muren. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens arkiv

Disponentboligens hage vest og nord bor boligen.

Disponentboligens hage sett fra Mjøsa i vest. På plenen i forgrunnen sto det store fjøset som i sin tid huset over hundre kyr og som i 1880 ble spritlager. Revet 1961.

Disponentboligens hage øst og nord for boligen.. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2013.

Utomhusområdet mellom de to boligene.

Disponentboligens hage sør og vest for boligen. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

Utomhusområdet vest for Brennerimesterboligen. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

Utomhusområdet for Brennerimesterboligen nord og øst for boligen, sett mot sørvest. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

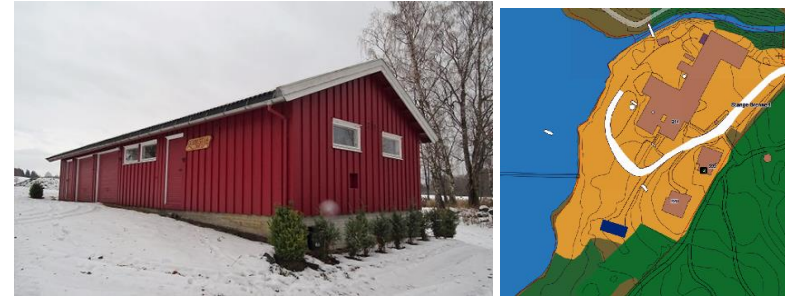
Utomhusområde nord for Brennerimesterboligen. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

Utomhusområde for brennerimesterboligen, sett mot sørøst. Foto: Ulf Gustafsson, Riksantikvaren 2015.

9 Garasje fra 1960-tallet

Askeladden ID: 146787-11

Garasje, markert med mørkblått, gnr/bnr 41/9, bygningsnummer 152926588.

Garasjen ble tidligere benyttet som snekkerom, garasje og uthus for hest, kalv, gris og høner. Informasjonen er gitt av lokal informant

som vokste opp i Disponentboligen. Garasjen benyttes ved fredningstidspunktet som garasje og klubblokale for Atlungstad Golf.

Garasjens gavlsvegg mot vest og langvegg mot sør.

Garasjens gavlsvegg mot øst og langvegg mot nord.

Uthuset/garasjen er oppført i reisverk på 1960-tallet. Den er panelt med tømmermannspanel. Mot nord har bygget to enkle inngangsdører, to garasjeporter av typen vippeport, to ett-rams topphengsla vinduer med varevinduer/innervinduer. I gavlveggen mot vest er det to ett-rams topphengsla vinduer med varevinduer/innervinduer, det er også en luke i veggen for utkast av gjødsel. Langveggen mot sør har ni topphengsla ett-rams vinduer med varevinduer/innervinduer. Der er det også en luke for utkast av gjødsel eller åpning for høner – vest for midten av bygget. Gavlvegg mot øst har to topphengsla ett-rams vinduer med varevinduer/innervinduer. Uthuset var delt opp med snekkerrom mot øst, garasje i midten og rom for dyr mot vest. Bygget står på støpt grunnmur med en liten luke/åpning mot vest. Taket er teknet med betongstein tilsvarende som på Disponentboligen, det er sink takrenner og nedløp. Bygget står i svakt skrånende terreng mot vest. Uthuset/garasjen er rødmalt med hvitmalte vindusrammer, vindskier og isbord. Dører og vippeporter er rødmalte. Det er støpt dekke i garasjen.

Garasjens langvegg mot nord og gavlsvegg mot vest.

Flyfoto fra 1960. På omtrent samme sted som garasjen er oppført, sto det i 1960 en eldre løe. Foto: Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens fotoarkiv.

Flyfoto fra 1965. Den gamle løe er revet og ny garasje er oppført. Foto: Digitalt Museum, Widerøes Flyveselskap AS/Domkirkeoddens fotoarkiv.

10 Oljetanken

Askeladden ID: 146787-12

Oljetank, markert i mørkeblått, gnr/bnr. 41/9, koordinat 6742325N og 286416Ø. Foto sett fra Mjøsa i vest og mot fabrikk.

Oljetanken ble først benyttet som spritlagringstank i det gamle spritlageret som frem til 1961 befant seg i det store fjøset som sto på sletta sør for fabrikkbygningen. Tanken er fra ca. 1900. Den var for stor for det nye spritlageret og ble dermed omgjort til en fyingsoljetank på 1960-tallet. Tanken har hatt denne funksjonen frem til 1990. I dag har den ingen funksjon. Da denne tanken var en sprittank gikk den under kallenavnet *Kongen*.

Tanken er av stål. 11 mm tykke stålplater er klinket sammen. Platene er ca. 1100 mm høye og 3200 mm lange. Utvendige mål på tanken er ca. 5,5 m høy med en omkrets på 12,7 m. Den rommer ca. 70 kubikkmeter. Tanken står på fire jernbaneskinner som ligger på et åttekantet betongfundament. Jernbaneskinneene er brukt for å få

det lufting under tanken. Tanken er overflatebehandlet med en grønn maling.

Tanken står vest for fabrikkbygningen. Her sett fra sør.

11 Historie

Atlungstad Brenneri gir tilgang til historier om næringsutvikling innen landbruket i Norge og om brenneriet som produsent og arbeidsplass gjennom 150 år. Anlegget bærer blant annet i seg fortellinger om drivkrefter og organisering, om samspill mellom landbruk og teknologi, om bygdesamfunn og arbeidsplasser, om alkohol og politikk.

11.1 Landbruk, brenning og politikk

I Norge var alkoholkonsum lenge ensbetydende med øl. Allerede fra Håvamål kjenner vi til at det var vanlig å brygge øl på gårdene. Men fra 1600-tallet ble brennevinsproduksjon stadig mer utbredt, og fra 1700-tallet var kornbasert brennevinsbrenning blitt en viktig del av mange bønders gårdsnæring, særlig på Hedemarken – som gjerne kalles Norges kornkammer. Fremveksten av brennerinæringen i distriktsnorge har sin rot i denne gårdsproduksjonen.

Ved siden av å være en sentral binæring for bøndene, ble alkoholen og brennevinet også et stridstema som viste seg i politikken. Fra 1756 til 1816 var det ulovlig å produsere brennevin på gårdene. Den offentlige grunnen var at korn skulle benyttes til matproduksjon, den uoffisielle grunnen var at danske myndigheter ønsket å favorisere danske brennevinsprodusenter. Etter løsrivelsen fra Danmark ble det i 1816 vedtatt en svært liberal alkohollovgivning, dels for å gi bedre økonomiske vilkår for distriktene, dels som et oppgjør mot det danske eneveldets gamle regler. Parallelt med den liberale alkoholpolitikken, skjedde det en stadig forbedring av teknologien innen jordbruket og innen brennevinsbrenning. Det resulterte i økte avlinger, økt spritproduksjon og et påfølgende økt alkoholkonsum. I 1830-1840 stod brennevinet for mellom 80-90% av alkoholforbruket og en regner med at den voksne del av befolkningen drakk i gjennomsnitt 13 liter ren alkohol hver i året, et konsum som aldri har blitt overgått.

Med det store alkoholforbruket fulgte en sterk motstand mot alkohol og dens skadevirkninger. Avholdssaken fikk fotfeste. I brennevinproduksjonens videre historie spilte avholdssaken og

alkoholrestriksjoner en vesentlig rolle i politikken og samfunnsutviklingen.

Avholdsforeninger fikk godt fotfeste på 1800-tallet og sto stødig utover på 1900-tallet. Her er losjen "Maiblomsten" fotografert, ca. 1890. Foto: Per Hvamstad, Digitalt Museum, Musea i Nord-Østerdalen

I 1848 ble avgiften for brenning så høy at den nesten var å regne som et forbud mot hjemmebrenning. I løpet av få år ble det en dramatisk reduksjon i brennerier. Det resulterte i at gårder slo seg sammen og dannet større og mer robuste brennerier. Disse sto sterkere økonomisk og hadde bedre muligheter til å anskaffe moderne brenneri-utstyr.

Firmalogo fra tiden brenneriet het Atlungstad Finsprittfabrik. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

Den sterke inngripende staten innen alkoholpolitikken fortsatte videre utover på 1900-tallet med blant annet forbudstid og etablering av et vinmonopol.

11.2 Brenneriet på Atlungstad

I 1855 gikk flere store gårder i Stange sammen om å etablere et destilleri som følge av den høye avgiftsøkningen innen hjemmebrenning. Det fikk navnet Atlungstad Brænderi. En sentral motivasjon var et stadig økende potetoverskudd i bygda. I 1864 brant anlegget. Skaden på murveggene var minimal. Da Atlungstad Brenneri ble gjenoppbygd i 1866, ble de gamle murveggene benyttet.

Atlungstad Brenneri fotografert mellom 1910 og 1915. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens arkiv

Fra start besto anlegget av potetmottaket, brenneribygningen og det som i dag er administrasjonslokalet. I tillegg fantes det blant annet smie, vaskeri og uthus på bruket.

På Atlungstad fantes også et stort fjøs, for foruten brennevinsproduksjon, ble det drevet kjøttproduksjon. På det meste stod det 124 kyr på båsen. De ble foret med avfallet fra brenneriet, den såkalte «dranken». Dyra i sin tur produserte gjødsel. Dette var et viktig bidrag til jordbruket, og aksjonærene hadde forkjøpsrett. Kjøttproduksjonen ble lagt ned allerede på 1880-tallet og fjøset ble siden benyttet som spritlager. Det ble revet i 1961 i forbindelse med bygging av et nytt spritlager. Det nye lageret lå mellom Frølageret

(1954) og Potetmottaket. En av sprittankene som ikke fikk plass i det nye lageret, ble senere anvendt som oljetank. Den gikk under navnet «Kongen».

Nils Gillund tømmer hestekjerre for poteter i Potetmottaket på Atlungstad Brenneri – som ved dette tidspunktet het Stange Brænderi og frøforretning. Foto: Normann Helger, 1956, Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

Spritlageret, som befant seg i det gamle fjøset, ble revet i 1961 og nytt spritlager kom på plass i det som etter planen skulle være potetlager. Med unntak av «Nr. 1 Kongen» fikk de gamle sprittankene plass i det nye lageret. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

I 1880 ble det bygget et akevittlager nord for fabrikkbygningen. Ved fredningstidspunktet inngår denne bygningen i det som kalles Frølageret. I 1896 gikk fabrikken til anskaffelse av et destillasjonsapparat for å forbedre produktene. Da endret bedriften navn til Atlungstad Finsprittfabrik. Destillasjonsutstyret ble byttet ut i 1961. Det nye utstyret fungerte etter de samme prinsippene som det gamle.

Inngangspartiet til det nye Frølageret fra 1954, fotografert i 1955, sannsynligvis pyntet til 100 års-jubileet. Foto, Arve Linnerud, Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

Med den sterkt styrende staten var det til tider krevende å drive brennerier i Norge. For eksempel ble alternative næringsveier et bidrag til å komme gjennom forbudstida i 20-årene. Atlungstad etablerte seg da som frørenseri ved siden av brenningen. Denne gjeskjeften var en viktig næringsvei for anlegget helt frem til midten av 80-tallet. Den var såpass vesentlig at det i 1954 ble bygget et nytt frølager i tilknytning til akevittlageret fra 1880.

På 1800-tallet og utover på 1900-tallet var det utbredt at ansatte på fabrikker i landlige områder bodde rett ved anlegget i fabrikkens egne boliger. På Atlungstad var det kun to boliger, begge forbeholdt funksjonærer. Det er Disponentboligen fra 1895 og Brennerimesterboligen fra tidlig 1900-tall. Disse har blitt ombygget i flere omganger. Særlig Brennerimesterboligen bærer preg av dette. Den har siden 2006 vært utleid til Atlungstad Golf. I 2019 overtok Atlungstad Golf begge boligene og garasjen på Atlungstad som eiere.

Disponentboligen og Brennerimesterboligen fotografert i 1952. Foto: Normann Helger, Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

Flaskeetiketter fra Atlungstad Brenneri. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv.

I 1920 ble Atlungstad Finsprittfabrik oppløst og alt lagret brennevin ble utdelt til aksjonærene som hentet brennevinet med hest og vogn ved midnatt mellom 12. og 13. desember. Få dager senere ble det etablert et nytt selskap som fikk navnet Stange Brænderi. I 1925 ble spritdestillasjonen overdratt til A/S Vinmonopolet og i 1926 ble selskapets navn endret til Andelsselskapet Stange Brænderi og Frøforretning. Etter en større omstrukturering av brenneriene i 1957, fusjonerte brenneriene Stange, Tangen og Romedal og dannet et nytt selskap som fikk navnet Hedmark Frøforretning og Brenneri. I 1995 ble bedriften kjøpt av Hoff Norske Potetindustrier. I 2000 var det slutt på regelmessig spritproduksjon på Atlungstad, men brenneriet ble holdt som reservebrenneri frem til 2008. I 2011 kjøpte Atlungstad Brenneri AS anlegget fra Hoff Norske Potetindustrier. Samme høst ble det igangsatt prøveproduksjon på nesten 12.000 liter sprit.

Formålet med dagens produksjon er først og fremst å holde brennerianlegget ved like og å videreføre kompetansen i brennerifaget. Slik anlegget fremstår ved fredningstidspunktet er det mulig for et publikum å følge gangen gjennom brenneriet fra potet til fatmoden akevitt.

Piknik på stranda ved Atlungstad Brenneri ca. 1938. Foto: Digitalt Museum, Domkirkeoddens fotoarkiv

12 Litteratur

Eivind Merok: *Akevittens vugge? Atlungstad Brænderi og mjøsregionens brenneritradisjoner*, ØF-rapport 14/2015, Lillehammer

Cæcilie Stang: *Det de brant for*, Hedmark Frøforretning og Brenneri A/S 1958 – 1999, Hedmark Frøforretning og Brenneri A/S, 2000